

Літаратурная Беларусь

Выпуск № 1
(233)
(студзень)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ

facebook.com/litaraturnaja.belarus
t.me/litaraturnajabelarus

ФОРУМ: нататкі Сяргея ЗАКОННІКАВА «Незалежнасці сіла».....	с. 1
ГУТАРКА: інтэрв'ю з Рытай Бурсавай «Успамінаў добрая няволя...» пра жыццё і асобу паэта Івана БУРСАВА (1927—2019).....	с. 2, 3
ЗАПІСЫ: «Шматкроп'і» — нататкі Сяргея ВАГАНАВА пра час і сябе.....	с. 4
ПАЭЗІЯ: новая нізка вершаў Васіля ЗУЁНКА «Акорд за акордам».....	с. 5
ЧЫТАЛЬНЯ: апаведы Альжбеты КЕДА.....	с. 6, 7
ПАЭЗІЯ: нізка вершаў Андрэя СЦЕПАНЮКА «Сляды невідочныя».....	с. 8
ПРОЗА: апавяданне Паўлюка СОКАЛА «Адно толькі слова».....	с. 9
ПАМЯЦЬ: да 115-годдзя з дня нараджэння Апанаса ЦЫХУНА (1910—2005) — згадкі сына Пятра ЦЫХУНА «Зачараваны словам».....	с. 10
КРЫТЫКА: агляд кніг Святланы ВОЦІНАВАЙ «Астроўскі. Сонечны круг» (Мінск, 2025) і Галіны КАРЖАНЕЎСКАЙ «Казкі для дарослых» (Мінск, 2025).....	с. 11
СВЕТ: навіны і цікавосткі літаратурнага замежжа.....	с. 12

ФОРУМ

Незалежнасці сіла

Сяргей ЗАКОННІКАЎ

Пра сілу і магчымасці беларускай незалежнасці даводзілася дыскаутаваць яшчэ ў 60-х гадах мінулага стагоддзя з песімістамі ў студэнцкім інтэрнаце.

Памятаю таксама хвалюючыя гаворкі са старэйшымі сябрамі, выдатнымі айчыннымі літаратарамі Васілём Быкавым, Уладзімірам Караткевічам, Піменам Панчанкам, Генадзем Бураўкіным. Але пасля распаду СССР народнага абмеркавання важнай тэмы, выпрацоўкі стратэгіі развіцця краіны і нацыі так і не адбылося. Жывем нашармака...

Мець незалежную краіну — гэта вялікае шчасце для кожнай нацыі, самая лепшая ўмова напоўніцу рэалізаваць свой разумовы і фізічны патэнцыял. У свеце ёсць народы, якія пераўзыходзяць беларусаў па колькасці, але яшчэ не знайшлі сталага прытулку на планеце, не стварылі ўласную дзяржаву. Такі стан — вельмі драматычны. А наша галоўная мэта нарэшце спраўдзілася, і гэтай неацэннай радасцю трэба даражыць да апошняга ўдару сэрца ўсім суайчыннікам.

Для беларусаў надзвычай важна — не страціць дзяржаўнай незалежнасці, якая здабыта велічнай працай нацыянальнага розуму і незлічонымі ахвярамі. Толькі мясцовым манкуртам, у тым ліку і высокапастаўленым, якія сквапна карыстаюцца ёю ва ўласных меркантильных і амаральных мэтах, здаецца, што вынік прыйшоў сам сабою. Але да незалежнасці яны не маюць абсалютна ніякага дачынення.

У мінулым яе кавалі гераічнымі памкненнямі да свабоды, доўгімі пакутамі, адважна пралітай крывёю і пакладзенымі жыццямі лепшыя прадстаўнікі ўсіх пакаленняў беларусаў. Цэлы шэраг мужных стваральнікаў і абаронцаў незалежнасці выявіла XX стагоддзе. Імі сталі арганізатары Беларускай Народнай Рэспублікі, самаахвярныя ўдзельнікі Слуцкага паўстання, смелыя змагары са сталінскай тыраніяй у 20—50-я гады, свядомая інтэлігенцыя, якая пастаянна адстойвала родную мову і іншыя чыннікі нацыі.

Незалежнасць адкрывае шырокі прастор для выдатных дасягненняў ва ўсіх сферах эканомікі, навукі, культуры. Але яна вымагае ад краіны і ад кожнага грамадзяніна актыўнай самастойнасці, ініцыятыўнасці, прадпрымальніцтва і, безумоўна, сумленнасці, прыстойнасці, бо на новую дзяржаву звяртае пільную ўвагу свет.

Нам трэба ўсведамляць адказнасць за незалежнасць, за яе эфектыўнае выкарыстанне для ўмацавання і развіцця нацыі. На жаль, такога адчування ў большасці насельнікаў Беларусі няма. У нас нават інстынкт самазахавання катастрофічна прытуплены.

Адным незалежнасць падабаецца за тое, што можна маніпуляваць мільёнамі людзей, жыць у вялікай раскошы, даджаць усім сваім прыхамацям, па-султанску забаўляцца, лётаць па свеце, хадзіць па дывановых дарожках, прымаць рапарты ганаровай варты, лічыць сябе «роўным Богу». Службоўцам і прыўладным бізнэсоўцам яна дапамагае хутка і беспакарана абагачацца незаконнымі спосабамі. А замбаваныя прапагандай маладыя «патрыёты» проста кайфуюць ад удзелу ў тусоўках, арганізаваных чыноўнікамі, дзе можна пабегаць са сцяжкамі і пакрычаць: «Мы — беларусы!», «Я люблю Беларусь!», і прымерваюцца да сваіх будучых высокіх крэслаў.

А хто будзе рэалізоўваць важнейшую стратэгію незалежнасці? Краіне патрэбны дэмакратычная палітычная сістэма і эфектыўны эканамічны курс, а нацыя — адраджэнне, найперш вяртанне роднай мовы на законнае месца, бо яна — галоўны аб'ект беларусаў. Гэтая праграма патрабуе канкрэтных намаганняў, разлічаных на перспектыву. Але сённяшнія дачаснікі не ўмеюць працаваць

на доўгатэрміновае стабільнае развіццё, яны жывуць паводле выслоўя: «З плеч — і ў печ!». Колькі нагаворана, наабячана і не выканана! Колькі высмактаных з пальца планаў і праектаў выкінута ў сметніцу!

Лёсам, будучыняй Беларусі павінна займацца само грамадства ў асобе лепшых спецыялістаў розных сфер. Яшчэ ў 1909 годзе геніяльны Янка Купала заклікаў:

*Шчаслівы ты ці нешчаслівы,
Будзі сыноў сваёй зямлі,
Над беларускай соннай нівай
Нязгаслы светач распалі!*

У нас ёсць падрыхтаваныя эканамісты, фінансісты, прадпрымальнікі, канструктары, інжынеры, працаўнікі навукі і культуры, якія здольныя вызначыць і рэалізаваць паспяховае развіццё краіны. Разумным дзеяннем прафесіяналаў патрэбна толькі адпаведнае палітычнае і грамадзянскае забеспячэнне...

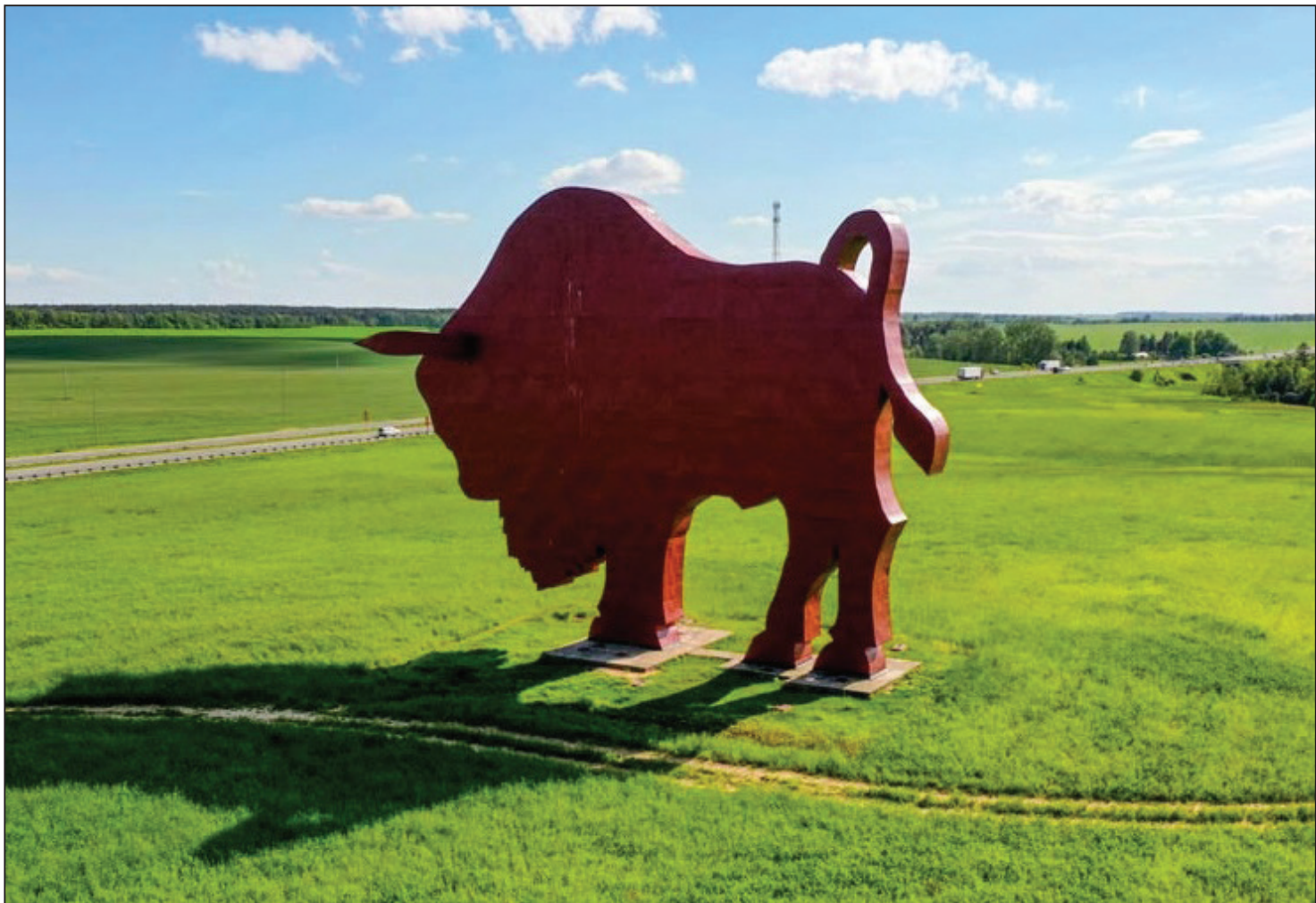
Я не пагаджаюся з тым, што пры аўтарытарызме можа мець добрыя вынікі ідэя ліберальных пакрокавых захадаў. На любы, самы маленечкі крок да дэмакратыі адказваюць інтэнсіўным закручваннем гаек. Занятая не развіццём эканомікі, не паляпшэннем жыццёвага ўзроўню народа, а пошукам незадаволеных. Вядомы пісьменнік Джорж Оруэл у рамане «1984» справядліва сцвярджаў:

«...Гэтая незадаволенасць ні да чаго не вядзе, таму што з-за адсутнасці агульных ідэй звернута яна толькі супраць дробных канкрэтных непрыемнасцяў»...

Незалежнасць перацягвае да сябе нават сваіх нядобразычліўцаў і ворагаў, якіх хапае. Беларусам няма куды дзецца, бо іхнія куміры раптам сталі апантанымі незалежнікамі. Яны тут жа ўспомнілі, што ёсць дзяржаўная беларуская мова, і пачалі асцярожненька ўціскаць яе ў рэкламу, выносіць на агітацыйныя шчыты. Але я ніколі, хоць забіце мяне, не паверу ў шчырую любоў да Беларусі чыноўнікаў-флюгераў, якія ад макаўкі да пят падпарадкаваны кан'юнктуры. Сёння — адно, а заўтра — іншае. У іх няма адчування роднасці з дабраслаўленай зямлёй, з яе гісторыяй, палітымі потам і крывёю шматпакутных продкаў.

Пакуль што сіла незалежнасці на поўніцу не задзейнічана на карысць пабудовы дэмакратычнай, прававой, цывілізаванай Рэспублікі Беларусь, лепшага жыцця для ўсяго грамадства. Але я веру, што навечна захаваная беларусамі незалежнасць абавязкова прынясе чаканы плён, што яе сіла — магутная.

Як жорны пераціраюць збожжа на муку, каб спячы неўміручы, жыццядайны хлеб, так і яна перамеле небеларускую сістэму, дзікунскія дзеянні пустадомкаў і выцягне нацыю з дэградацыі.

«Успамінаў добрая няволя...»

Інтэрв'ю з Рытай Маркаўнай Бурсавай

Шэсць гадоў мінула, як не стала Івана БУРСАВА (1927—2019), паэта і перакладчыка.

Івану Цярэнцевічу паішчасціла. Не адразу. У другім шлюбе. Рыта Маркаўна Айзенберг — чалавек чэхаўскага вызначэння. Яна верыла ў яго і па-сапраўднаму любіла. Ролю Рыты Маркаўны ў жыцці паэта разумелі сябры і выказвалі ёй падзяку за Бурсава пры сустрэчах і ў дароўных надпісах. Рыта Маркаўна не толькі стварала ўмовы для працы мужа, але і сябрам было ўтульна побач з імі. Невыпадкава Ігар Шклярэўскі сваю кнігу «Ревность» падпісаў так: «Івану и Рите, в доме которых воздух благородства...»

— Рыта Маркаўна, раскажыце, калі ласка, як працаваў Іван Цярэнцевіч?

— Рэжыму дня ў Івана Цярэнцевіча не існавала. Чалавекам ён быў імпульсіўным. Свае творы доўга абдумваў, пры гэтым не сядзеў на месцы, а хадзіў. Спачатку ў яго нараджаліся асобныя радкі. Ён не мог імгненна выдаць экспромт, як, напрыклад, Барадулін. Івану Цярэнцевічу патрэбен быў час. Калі прыспешваў тэрмін, то працаваў і ноччу. Да 2010 года, пакуль была магчымасць набываць стужку, ён друкаваў на партатыўнай машынцы. У 2011 годзе стаў асвойваць камп'ютар.

— Я ведаю, што ў савецкі час усе партатыўныя машынкі былі на ўліку ў адпаведных інстанцыях і набыць яе мог не кожны.

— Гэта так. Напачатку мы бралі ў пункце пракату партатыўную машынку «Масква», а потым набылі «Эрыку» дзякуючы членству ў Саюзе пісьменнікаў.

Паступова знайшоў свой стыль — спартыўны. Насіў джынсы, курткі, берэты, любіў якасны абутак. Карыстаўся добрым парфумам.

Нораў у Івана Цярэнцевіча быў круты. Ён рабочы чалавек. І галоўнае для яго — справа. У маладосці мог і кулакамі памахаць. З пераездам у Маскву змяніўся яго асяродак, іншымі сталі прыярытэты. У нас была добрая бібліятэка — мой прыёмны бацька працаваў у кніжнай краме. Іван Цярэнцевіч многа чытаў. Цікавіўся філасофіяй, эзатэрыкай, экстрасэнсорыкай, сусветнымі рэлігіямі і культурам.

— Цікава, як і калі вы пазнаёміліся?

— Мы пазнаёміліся ў 1961 годзе. Іван Цярэнцевіч вучыўся ў Літаратурным інстытуце. Дом 13 на Вялікай Броннай, у якім я жыла, знаходзіўся насупраць інстытута. Там у мяне былі сябры. Неяк мы аказаліся ў адной кампаніі. Сталі сустракацца. Заляцаўся Іван Цярэнцевіч нязграбна, пры раз-

Іван Цярэнцевіч і Рыта Маркаўна

годзе, пасля заканчэння інстытута, Іван Цярэнцевіч вярнуўся ў Мінск, працаваў у часопісе «Нёман». Мы ліставаліся. А ў 1965 годзе ён пераехаў у Маскву. І мы аформілы свае адносіны. Без вяселля і без сведкаў. У абедзенны перапынак зарэгістравалі шлюб. Мае бацькі ўпершыню сустрэліся з Іванам Цярэнцевічам толькі ў пачатку 70-х гадоў. Іх я наведвала кожны тыдзень. Але калі трэба была дапамога бацькам, то Іван Цярэнцевіч ніколі не адмаўляўся. У знак прымірэння тата падарыў зяцю свой пярсцёнак.

— А чаму Вашы прыёмныя бацькі былі супраць?

— Іван Цярэнцевіч старэйшы за мяне на 13 гадоў, быў жанаты, у яго рос сын. Да таго ж паэт, а ўсе паэты выпіваюць, так лічылі бацькі (і не без падставы). Іван Цярэнцевіч не меў пастаяннага месца працы, а гэта значыць, у сям'і не будзе матэрыяльнай стабільнасці...

— Як так здарылася, што Вы трапілі ў прыёмную сям'ю?

— Мой бацька, Веніямін Валовіч, і старэйшы брат Альберт памерлі ў блакадным Ленінградзе. Мы з мамай, Леанідай Коган, былі эвакуяваны ў Падмаскоўе. Пасля смерці мамы, прыблізна ў 1943 годзе, я апынулася ў дзіцячым доме. А ў 1946-м мяне забралі ў сям'ю. Марк Іосіфавіч Айзенберг і Соф'я Давыдаўна Клейнерман сталі маімі прыёмнымі бацькамі. Я шчаслівы чалавек: не памерла ў час блакады, не засталася ў дзіцячым доме да паўналецця. І — сустрэла Івана Цярэнцевіча.

— Вы казалі, што нораў у Івана Цярэнцевіча быў круты. Пры якіх абставінах ён праяўляўся?

— На пачатку нашага сямейнага жыцця даводзілася быць напачатку. Іван Цярэнцевіч быў нецярпімы. Не любіў, калі пярэчылі яму. Хваравіта рэагаваў на крытыку. Калі хтосьці пры абмеркаванні яго твора выказаў заўвагу, то ён мог імгненна парваць верш і выкінуць. З цягам часу мяняўся вобраз Івана Цярэнцевіча, культура яго паводзін, творчасць. Стаў мудрэйшым, спакойнейшым. Да яго прыходзілі на параду. Ігар Шклярэўскі ўсё жыццё быў удзячны Івану Цярэнцевічу за дапамогу ў час вучобы ў Літаратурным інстытуце.

— Ці ўжываў Іван Цярэнцевіч лаянкавыя словы?

— Не. У маладосці ён аднойчы пры маме ўжыў непрыстойнае слова. Мама са скрухай сказала: «І ты, сыноч...» Гэтае маміна «і ты, сыноч...» на яго так падзейнічала, што ён больш ніколі не карыстаўся абсцэннай лексікай.

— Хто ў Вашай сям'і займаўся бытам?

— Я, безумоўна. Лічу, што ўсё павінны рабіць спецыялісты: краны рамантаваць — сантэхнікі, праводку — электрыкі. Гэта не значыць, што Іван Цярэнцевіч не ўмеў нічога. Ён любіў касіць, капаць. Калі атрымалі кватэру, штапікі на вокнах прыбіваў сам, і мэблю сам збіраў. У ахвотку мог рабіць многае. Аднаго разу вырашыў пафарбаваць антрэсолю. Дык ён акварэльным пэндзлікам фарбаваў, бо малярнага не знайшоў.

Іван Цярэнцевіч з азартам браўся за хатнюю працу, ды хутка страчваў цікавасць. Дарабляць даводзілася мне. Ён творчы чалавек, і я гэта разумела. Напрыклад, калі лямпачка перагарала, яму і ў галаву не прыходзіла памяняць яе.

Злева направа Я. ЯНІЧЫЦ, П. Т. НІКАНАВА, К. ШЭРМАН, С. ЗАКОННІКАЎ. Справа скраю Р. БУРСАВА. Здымак В. БУРСАВА

— Не сакрэт, што многія творчыя людзі злоўжывалі спіртным і рана зыходзілі з жыцця. Што дапамагло Івану Цярэнцевічу пазбегнуць такога лёсу?

— У канцы 70-х Іван Цярэнцевіч перанёс мікраінфаркт. Доктар сказаў, што калі ён не зменіць лад жыцця, то можа разлічваць не болей, як на 5 гадоў. Іван Цярэнцевіч адначасна кінуў і курцы, і ўжываць спіртное.

— Рыта Маркаўна, пасля пераезду ў Маскву Іван Цярэнцевіч не меў пастаяннага месца працы, а значыць, і штомесечнага заробку. Як Вы з гэтым спраўляліся?

— Пасля заканчэння Маскоўскага хіміка-тэхналагічнага інстытута я працавала ў навукова-даследчым інстытуце, так што мой заробак быў стабільным. У Івана Цярэнцевіча здараліся ганарары, якіх ён мог імгненна пазбавіцца, бо трэба было аддаць аліменты на сына; ён любіў рабіць падарункі, ладзіліся так званыя «междусобойчкі».

Сварак з-за грошай у нас не ўзнікала, бо грошы для нас не былі галоўнымі. Іван Цярэнцевіч шчодры чалавек. Безумоўна, было цяжка, асабліва ў пачатку. Прыходзілася карыстацца паслугай ламбарда: я здавала свае каштоўныя рэчы. Чалавечыя якасці Івана Цярэнцевіча перавышалі яго недахопы.

— Рыта Маркаўна, наколькі цяжка быць жонкаю творчага чалавека?

— Нялёгка. Іван Цярэнцевіч ніколі не меў паўнаважнасці сям'і. Я стварала ўмовы, каб яму было ўтульна дома і камфортна. У нас збіраліся сябры. Заўсёды быў чай і да чаю. Набывала катлеты па шэсць капеек. Іван Цярэнцевіч любіў наш дом...

— Што, на Ваш погляд, з'яўляецца галоўным у сямейных адносінах з творчым чалавекам?

— Трэба навучыцца чакаць і не высвятляць адносіны. Усведамляць, хто з табой побач. І ўмець дараваць. Я, калі хвалялася, чакаючы, то брала кнігу вершаў Івана Цярэнцевіча і чытала. У нейкай ступені мне гэта дапамагала.

— Рыта Маркаўна, як Іван Цярэнцевіч адносіўся да сваіх твораў, кніг? Ці сачыў за рэцэнзіямі?

— Захаваўся сшытак і альбом з артыкуламі і вершамі, якія друкаваліся на пачатку творчай дзейнасці. Калі стаў жыць у Маскве, то хутчэй за ўсё не пра ўсе рэцэнзіі нават ведаў. Мы пра іх ніколі не гаварылі.

Іван Цярэнцевіч быў задаволены кнігай «Помня о любви» (1980), лічыў яе лепшай. Многія вершы пісаліся ў час хваробы. Мне таксама гэтая кніга падабаецца. Асабліва верш:

Земля —
Страдалица Вселенной,
Я — раб
И повелитель твой!
За всех убийц
И убиенных
Я виноват перед тобой.
В мученьях наши узы крепи...
Прости меня —
Свой стыд и тлен!..
На камне,
на песке,
на пепле —
Следы колен,
Следы колен...

Заканчэнне на стар. 3 »

Уладзімір КАРАТКЕВІЧ і Іван БУРСАЎ

— Вы друкавалі тэксты Івана Цярэнцевіча?

— І друкавала, і чытала, і першым слухачом была. Іван Цярэнцевіч рэдка пісаў ад рукі, почык нечытэбельны. У яго тэкстах сутракаюцца беларускія слоўцы, якія паглыбляюць сэнс і надаюць твору нацыянальны каларыт. Гэтыя слоўцы ён правяраў на мне, каб упэўніцца, што яны будуць зразумелымі рускамоўнаму чытачу. Пятрусь Броўка менавіта за гэтую якасць цаніў пераклады Бурсава.

— Якім быў Іван Бурсаў?

— Даверлівым, па-дзіцячы шчырым і непасрэдным. Калі штосьці не падабалася, мог рэзка адказаць. Ніна Сяргееўна Дзявольская, перакладчыца на французскую мову, калі ўбачыла здымкі Івана Цярэнцевіча 60-х і 80-х гадоў, то вельмі здзівілася, настолькі яны адрозніваліся. Складвалася ўражанне, што на здымках розныя людзі.

У Маскву Іван Цярэнцевіч прыехаў у плашчы і ў капелюшы.

мове бянтэжыўся. Але пісаў добра. Аднойчы прынёс мне верш:

Ночь. Москва.
Осенняя прохлада.
Только луны стынут на столбах.
Забродившим соком винограда
свет их тает на твоих губах.
Сонный дом усталого окна щурит,
сны со всей земли
к нему пришли...
Может, в это время
где-то буря
надвое ломает корабли.

І ў канцы:

Ты уже прости меня за это
и не хмурься, взглядами дразня.
Мне все время кажется,
что где-то
третий умирает за меня.

Мяне вельмі ўразіў апошні сказ. У кніжкі верш увайшоў без прысвячэння. Я не хацела.

Мае прыёмныя бацькі былі супраць нашых сустрэч. У 1962

«Успамінаў добрая няволя...»

Інтэрв'ю з Рытай Маркаўнай Бурсавай

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 2

— А яшчэ якія вершы Вы любіце?
— У лірыцы з Іванам Цярэнцьевічам мы не заўсёды супадалі. Я люблю яго вершы пра вайну: «Балладу о невыполненном приказе», «Балладу о доброте»:

...про него только тихо сказали:
— Он опасен своей добротой!
.....
На рассвете
его расстреляли...

Люблю «Память о зимнем прорыве»:

Как будто в световом кругу
он видел их
сквозь дни и дали:
босые ноги
на снегу
ему покоя не давали.

Многія вершы люблю, у тым ліку дзіцячыя. Напрыклад, «Снежинки» з кнігі «Едет лес». Яго ўключалі ў многія кнігі:

Легкие, крылатые,
Как ночные бабочки,
Кружатся,
Кружатся
Над столбом у лампочки.
Собрались на огонёк.
А куда им деться?
Им ведь тоже, ледяным,
Хочется погреться.

У 2000-я гады ў адной з дзіцячых кніжак радок «над столбом у лампочки» беспадстаўна ці памылкова быў зменены: «над столом у лампочки».

І пераклады яго падабаюцца мне.

— Скажыце, калі ласка, ці часта вершы Івана Цярэнцьевіча рэдагаваліся?

— Не часта. Можна ўзгадаць верш «Девяносто пять ежей». У першай рэдакцыі стары ёж спаў на «гнилой соломе».

Ему снилось —
В шалаше,
При дожде
И громе,
Что он спит
Среди ежей
На гнилой соломе.

У 1970 годзе ў кнізе «Весёлые небылички» першая рэдакцыя захавана. А ў кнізе «Грамота лет» (1977) рэдактары выправілі: «на сухой соломе». Маўляў, нядобра гаварыць дзецям пра цяжасці жыцця. У кнізе «Девяносто пять ежей» (1982) ёж ужо спаў «на ржаной соломе».

Іван Цярэнцьевіч любіў ужываць беларускія словы, я ўжо гаварыла пра гэта. І былі выпадкі, калі іх выпраўлялі. У вершы «Дульцина» першыя радкі гучалі так:

Безголового счастья ценнее
Скрип седла на кошлатом коне...

Рэдактары іх замянілі:

Безмятежного счастья ценнее
Скрип седла на послушном коне...

На мой погляд, навад сэнс змяніўся і страчаны першапачатковы вобраз. Дарэчы, гэты верш пакладзены на музыку і выконваўся на Краёвым конкурсе аўтарскай песні ў Краснадары. На жаль, аўтара музыкі не ведаю. Івану Цярэнцьевічу прыслалі дыплом «За лучшие стихи к песне "Дульцина"».

— Рыта Маркаўна, ці мелі Вы магчымасць выказаць крытычныя заўвагі Івану Цярэнцьевічу?

— Калі мне падабаўся твор, я гаварыла адразу. Калі не, то чакала. Трэба было знайсці момант, каб сказаць. Бывала, што ў душы ён пагаджаўся са мною і адкладваў твор на нейкі час. Але калі быў упэўнены, што трэба так, а не іначай, то пераканаць яго было немагчыма.

— Што, на Ваш погляд, з'яўляецца недахопам у паэзіі Івана Бурсава?

— Імкненне да «красивости».

— Распавядзіце, калі ласка, як Вы адначывалі?

— Мы не вельмі ўмелі адпачываць. У маладосці любілі хадзіць з заплечнікамі па навакольных Масквы. У Дом творчасці Іван Цярэнцьевіч ездзіў працаваць. Абавязкова браў з сабою партатыўную машынку. У Піцундзе да мора мог выйсці толькі ў дзень ад'езду. Любімым месцам працы былі Каралішчавічы пад Мінскам. Я не заўсёды ездзіла з ім. Каралішчавічы — выдатнае месца. Там не было платоў, утульных флігелькі, у якіх працавалі пісьменнікі. Ана-толь Вялюгін нагадваў Дамавіка. На тэрыторыі жылі кошкі, сабакі. У сталовую прыносілі хатнія нарыхтоўкі. Выключная атмасфера!

— Іван Цярэнцьевіч любіў хатніх жывёл?

— Так, любіў. У Мінску ў яго быў кот Чомбэ, чорны-чорны, якога ён атрымаў у спадчыну ад папярэдніх гаспадароў квартэры. Самы першы наш сумесны гадаванец — вожык Моця. Калі мы з сябрамі ездзілі ў Крым на машынах, то бралі з сабою Моцю. Раніцай я смажыла для яго яечню на прымусе. Усе нашыя гадаванцы з гісторыяй. Сабаку, якога назвалі Цім, мы прывезлі з Мінску. Пры ўваходзе ў ЦУМ убачылі яго: ляжаў сумны-сумны. Я замілавана на яго паглядзела. А калі выходзілі, я зноў прыпынілася каля яго. Іван Цярэнцьевіч падхапіў сабаку, пасадзіў у машыну, і мы паехалі. Маўляў, чаго глядзець, бяры. Потым быў кот Кузя, яго мы падабралі на

Паэт з Пегасам

Рыгор БАРАДУЛІН, Рыта і Іван БУРСАВЫ

лецішчы. Калі я ляжала ў лякарні, Кузю выпусцілі на вуліцу, і ён не вярнуўся. Мы ўзялі кацянятка ў сяброў. Назвалі Тыгрысам. Потым з'явіўся сабачка Пегас. Іван Цярэнцьевіч вельмі любіў яго.

— Рыта Маркаўна, што Вы ведаеце пра сям'ю Івана Цярэнцьевіча?

— Ведаю не так многа. Гэтая тэма была закрытай. Выхоўваўся ён у бабулі з дзядулем. Дзед Ігнат быў каларытнай асобай. Выдатны пяннік. За сталом елі з адной вялікай міскі. Першым пачынаў трапезу гаспадар — дзед Ігнат, затым бабуля Марыя і г. д. па старшынству. Калі хто-небудзь з дзяцей парушаў парадак ці сваволіў за сталом, то атрымліваў па лбе лыжкай. Дзед удзельнічаў у Першай сусветнай вайне, узнагароджаны Георгіеўскім крыжам. Спяваў у царкоўным хоры. У 1937 годзе яго арыштавалі і адправілі ў лагер, дзе ён і згінуў.

З бацькам сваім Іван Цярэнцьевіч убачыўся ўпершыню, калі стаў дарослым, але адносіны не склаліся. У маці таксама была другая сям'я. Яго айчым, Мікалай Іванавіч Чамаданаў, франтавік.

— Рыта Маркаўна, ці падтрымліваў адносіны Іван Цярэнцьевіч з братамі і сёстрамі?

— Найбольш цесныя адносіны склаліся з сястрой па маці Раісай Мікалаеўнай Чамаданавай, па мужу Васілевіч. У іх розніца ва ўзросце 19 гадоў. Раіса называла брата «нянь» або «дзядзя-брат». Яе не стала роўна праз два гады пасля смерці Івана Цярэнцьевіча, дзень у дзень: 11 лістапада 2021 года.

— Што радала Івана Цярэнцьевіча і што засмучала?

— Усе радасці Івана Цярэнцьевіча звязаны з творчасцю. Радаваўся, калі атрымлівалася. Перажываў, калі не меў падтрымкі.

— Як Іван Цярэнцьевіч адносіўся да ўласнага транспарту? Ці быў ён заядлым кіроўцам?

— Да транспарту ставіўся без фанатызму, як да сродку перамяшчэння. У нас былі «Жыгулі». Абслугоўваць машыну ён не ўмеў.

— Што любіў Іван Цярэнцьевіч апрача творчасці?

— Любіў беларускія народныя песні, але сам не спяваў. Яго мама і сёстры мелі добрыя галасы. Разам мы слухалі Бічэўскую, Акуджаву, Высоцкага, Данчыка, Камбураву.

Іван Цярэнцьевіч любіў чытаць, зрэдку гуляў у шахматы, збіраў маркі, цікавіўся нумізматыкай. Выстаўкі мы наведвалі не часта. І тэатралам яго назваць нельга, але калі ў Маскву прыязджаў Мінскі тэатр імя Янкі Купалы, мы ўсе спектаклі глядзелі. Заўсёды набывалі білеты на Міжнародныя кінафестывалі.

— Зрабіце ласку, распавядзіце пра сяброў.

— Мае сябры сталі сябрамі Івана Цярэнцьевіча, а яго — маімі. Усе, хто прызджаў з Беларусі, спыняліся ў нас: і ў камунальным пакоі, і ў аднапакаёвай кватэры, і ў цяперашняй двухпакаёвай. Былі доўгія застоллі. Я не пярэчыла, наадварот, хацела, каб гэтыя застоллі адбываліся менавіта дома.

У маладосці мы сябравалі з Ігарам Шклярэўскім, гулялі ў яго на вяселлі. Ён прыходзіў да нас з жонкаю Наташай, мы — да яго. З Ігарам сябраць было не проста. Ён таленавіты, але ў зносінах сладаны.

Самыя блізкія сябры — Рыгор Барадулін, Карлас Шэрман, Уладзімір Караткевіч, Аляксей Каўка. Безумоўна, Барадулін — самы-самы блізкі. Знаўца беларускай мовы, востры на язык. Шэрман — на рэдкасць кантактны чалавек і надзвычай душэўны. Духоўна шчодры. У мяне засталіся пра яго самыя светлыя ўспаміны. Неяк здарыўся ў яго прыступ астмы. Мы хваляваліся, а ён паводзіў сябе спакойна, не панікаваў. Караткевіч — выдатны апавядальнік. Зносіны былі сяброўскія, на роўных і на «ты». Паспрыяла сумесная праца над перакладамі. Цёплыя адносіны склаліся з Нінэль Шчаснай і Сяргеем Красікавым. Нінэль афамляла кніжкі Івана Цярэнцьевіча. З Аляксеем Каўкам мы пазнаёміліся позна. Падтрымлівалі сувязь да самага яго зыходу.

— Рыта Маркаўна, сёння, калі няма Івана Цярэнцьевіча, якія моманты прыходзяць на памяць часцей за ўсё?

— Многае ўспамінаецца са здзіўленнем. Перш за ўсё тыя моманты, калі выяўляліся яго дзіцячая непасрэднасць, імпульсіўнасць.

Аднойчы прыехаў позна. Я кажу: «Чаму не папярэдзіў, што будзеш позна? Я хвалявалася» — «Добра, прыду рана», — разварнуўся і пайшоў. Усю ноч сядзеў у двары на лавачцы.

На нейкае свята Іван Цярэнцьевіч нешта падарыў мне, ужо не помню што. Я трымала ў руках падарунак і думала: што мне з ім рабіць. Іван Цярэнцьевіч, заўважыўшы маю рэакцыю, адкрыў фортку і выкінуў яго.

Нецярпімы і нецярплівы ў паводзінах, ён мог цяпець фізічны боль, бо жыццё так склалася, што да яго болю нікому не было справы. У Мінску ляжаў Іван Цярэнцьевіч у бальніцы з ангінаю, ніхто з родных яго не наведваў. Сябры, Рыгор Барадулін і Навум Кіслік, наведвалі. Родныя — не. Калі адчуў клопат з майго боку, то быў вельмі ўражаны.

Помню, Іван Цярэнцьевіч падарыў сваёй маме сапраўную арэнбургскую хустку. Ганна Ігнатаўна запытала: «Ты не пакрыўдзішся, сыноч, калі я распушчу хустку і звяжу кофтакку Раі?» Пакрыўдзіўся, але прамаўчаў.

Мы жылі сціпла. Калі і набывалі што, то на агульных умовах. Неяк Пятрусь Броўка запытаў у Івана Цярэнцьевіча: «Чаму Вы нічога не просіце?» — «Мне нічога не трэба. У мяне ўсё ёсць», — адказаў. Іван Цярэнцьевіч умеў абыходзіцца малым, тым, што было.

У савецкі час пісьменнікаў паважалі. Толькі двойчы за ўсё жыццё Іван Цярэнцьевіч скарыстаў членскі білет Саюза пісьменнікаў. У Варонежы білет дапамог уладкавацца ў гасцініцу, і ў дарозе, калі перавысіў хуткасць.

— А як Іван Цярэнцьевіч адносіўся да рэлігіі?

— У Бога Іван Цярэнцьевіч верыў заўсёды. Але да 50 гадоў яго погляды асабліва не праяўляліся. У апошнія гады ён наведваў Храм Успення Прасвятой Багародзіцы ў Троіца-Лыкаве, прычашчаўся, пасціўся, глядзеў канал «Спас», чытаў малітвы. У нас ёсць Біблія, іконы. Я за навуку, але Івану Цярэнцьевічу не перашкаджала. Калі па стане здароўя ён ужо не мог наведваць храм, то я запрашала бацюшку на дом. Адпывалі Івана Цярэнцьевіча ў царкве ў раёне Страгіно.

— Рыта Маркаўна, наколькі Іван Бурсаў быў вядомы ў Маскве?

— Былі выпадкі, калі прыходзілі незнаёмыя людзі, званілі і пыталіся: «Тут жыве пісьменнік Іван Бурсаў?» Прыносілі свае творы, прасілі прачытаць, зрабіць заўвагі. Звярталіся з просьбай даць рэкамендацыю для паступлення ў Саюз пісьменнікаў.

— Рыта Маркаўна, што для Вас сёння з'яўляецца самым галоўным?

— Хачу, каб усё, што напісаў і зрабіў Іван Цярэнцьевіч, засталася ў Беларусі і паслужыла Беларусі.

— Дзякуй, паважаная Рыта Маркаўна, за размову. І за Івана Бурсава дзякуй.

Гутарыла
Тамара АЎСЯННІКАВА

Шматкроп’і

Сяргей ВАГАНАŲ

Чаму «Шматкроп’і»?

Калі-нікалі ў мяне пытаюцца: чаму такая назва? Які я меўся ўкласці ў яе сэнс? Калісьці напісаў такое чатырохрадкоўе:

*Бязмежны напачатку Час жыцця,
Каб Творца меў яго дзеля даробку.
А на мяжы жыцця і небыцця
Бязмежны Час сціскаецца — у Кропку.*

Сакрэту, як бачыце, няма: пакуль Час не сціснуўся ў Кропку, любая падзея ў тваім асабістым жыцці, якое спалучаецца з жыццём краіны, дый увозуле на Зямлі, ніколі не канчатковая, заўсёды мае працяг у іншых падзеях, увасабляецца ў іх, часам непрыкметна і нечакана...

ЗДРАДА

1964-ы, ліпень, пасля года настаўніцтва прабаўляю вакацыі ў Мінску, нешта пішу ў «Знамёнку», каб троху падзарабіць на вандроўку ў жніўні да мора. Выпадкова сустракаю Гену. Шкада, што забыўся на ягонае прозвішча, але памятаю, які ён быў добры саксафаніст, яшчэ і журналіст пры гэтым... «Ты малады настаўнік? З вёскі?!» Так я патрапіў на тэлебачанне, на ўдзел у перадачы, прысвечанай падвышэнню заробку маладым настаўнікам, выхавачелям дзіцячых садоў, яшчэ некаму... Чаго толькі не распавядаў я пра свае Далёкія на Браслаўшчыне, пра школу, любімых вучняў, пра захапляльную працу! Нават пра электрычнасць, што па тым часе было ў вёсках далёка не паўсюль...

У жніўні атрымліваю прапанову на працу ў «Чырвонай змене», мабыць, не забылі мой першы, яшчэ ў студэнцтве, артыкул...

— Мне ж па размеркаванні яшчэ год працаваць!

— Не турбуйся, дамовімся, каб адпусцілі...

— Ды не турбуюся я...

— Пагадзяцца... Ведаеш, як цяжка патрапіць у штат?!

...Жнівень... Браслаў... РАНА... Адчыняю дзверы загадчыцы...

— Вось ён! — усклікае адна мо з дзясятка дзяўчын, што сядзелі ў кабінёце.

— Выбірайце, — смяецца Кабачэўская, загадчыца РАНА, — усе ў вашыя Далёкія просяцца...

...З «Чырвонкі» я сышоў праз два з паловай месяцы. З розных прычынаў, у тым ліку ад папрокаў, што збег з вёскі, маўляў, здрадзіў... Грукаўся ў розныя дзверы, каб вярнуцца да настаўніцтва... Запозна... Ну а ў студзені 1965-га мяне, беспрацоўнага, падхапіла «Сельская газета»...

Так пачаў накоплівацца досвед у газетнай справе, пачалася праца ў прафесійнай журналістыцы.

Але адчуванне здзейсненай калісь здрады засталася на ўсё жыццё...

«Я — СЯРЭДЗІЧ!», або ЯК НАРАДЖАЮЦЦА З’ЯВЫ...

Не тое каб нагой, але вельмі рашуча будучая з’ява адчыніла дзверы ў невялічкі пакой на трэцім паверсе самага старога будынку Дома друку, дзе месціўся адзел сельскай моладзі газеты «Знамя юности», які ў адпаведнасці з жартам лёсу я на той час узначальваў. «Я — Сярэдзіч!», — з парога абвясціла з’ява і працягнула лісток, здаецца, сшытачны: «Трэба надрука-

ваць, бо не паставяць залік!» Прозвішча Сярэдзіч, трэба сказаць, было вельмі вядомым у 60-я, пра камбайнёра, Героя Сацыялістычнай працы Сярэдзіча (забыўся, на жаль, на імя) хто толькі не пісаў... Мусіць, сваяк, падумаў я, і вярнуў лісток: «Прыходзьце, калі штосьці напішаце не дзеля заліку...»

Гэта сёння — з’ява. А на той момант даволі нахабны юнак, залік яму падавай... Хто ж ведаў, што ён дамагаўся заліку з такой жа безагляднай рашучасцю, з якой праз гады будзе змагацца за вольную журналістыку і дзяржаву?! Хто ж ведаў: тое, што калісьці падалося нахабствам, станецца ў будучым праяваю волі дасягаць недасяжнай, здавалася б, у нашай краіне мзты: ствараць СВАЮ газету для НАРОДА?! Можна па-рознаму ставіцца да яе зместу, палітыкі, якасці, але што безумоўна, дык гэта тое, што яна — «орган Сярэдзіча», увасабленне ягонай асабістай паляшувкай волі. У пэўным сэнсе волі, што існуе ў народзе, не заўсёды відавочна. А гэта зусім іншае, чымсьці «орган ЦК» ці ўсім вядомай Адміністрацыі...

Паўстагоддзя, лічыце, знаёмства, сяброўства, супрацоўніцтва, спрэчак, нават лаянак, сыходжанняў і разыходжанняў... Але я добра памятаю, што нататку тую, палічыўшы выхаваўчы момант дастатковым, я ўсё ж надрукаваў. І залік, урэшце рэшт, быў...

ПІНГ-ПОНГ, ці ЯК МІНУС ПЕРАТВАРАЕЦЦА Ў ПЛЮС

Кожным разам, калі чарговы пражыты год выпраўляеш туды, адкуль няма вяртання, мімаволі згадваюцца падзеі, каторыя меліся павярнуць тваё жыццё зусім у іншым накірунку. І ў гэтым сэнсе яно нагадвае гульню ў пінг-понг... Ці ўсё ж ёсць у жыцці нейкая накіраванасць?

...Сярэдзіна 50-х... Прыгожы, толькі пабудаваны будынак на два паверхі на вуліцы Захарава — Беларускае таварыства культурных сувязяў з замежжам, па-руску БелОКС... Вельмі ўтульны для мяне дом... Там працуе матуля. І не абы кім — на меснікам старшыні. Гадзінамі гуляю са старшынём Гаўрылам Верасавым у пінг-понг на адмысловым сталё, спачатку ля галоўнага ўваходу, потым у галоўнай зале ля вялізнага, ва ўсю сцяну, мазаічнага пано... Найчасцей перамагаю, хаця Вера саў майстар спорту, нават міжнародны, але па шахматах. Гульня прыпыняецца, калі з’яўляюцца нейкія «не такія» людзі ў прыгожых гарнітурах — замежнікі, дыпламаты... Нехта з іх, здаецца, румын, дорыць мне гумавую, у адрозненне ад звычайнай фанернай, ракетку. Я ў захапленні: у нікога яшчэ такой няма!...

...1958 год... чэрвень... Едзем з матуляй у Маскву паступаць у інстытут, вядомы пад назвай МГІМО. У вялізнай зале, дзе прымаюцца дакументы, не прапіхнуцца праз натоўпы дэмабілізаваных вайскоўцаў — Хрушчоў даў вялікія ільготы тым, хто адслужыў у войску. Лічылася, што армейскай школа стварае моцны ідэалагічны падмурак. Акуляры ў той падмурак, мабыць, не ўпісваліся... Зразумеў гэта, калі прапіхнуўся да акенца, дзе прымалі дакументы, і нечакана атрымаў прызначэнне на медкамісію. Нечакана, бо мінская даведка аб здароўі ўжо ў кішэні... Усю ноч намагаюся вывучыць, дзе якая літара на вядомай табліцы. Бо са зрокам мінус 8 да іспытаў не дапусчаюць... Не дапусцілі... Бацька да Казлова, Казлоў да Грамыкі... Клопат ажно на дзяржаўным узроўні! Не, дарэмна... Вяртаюся ў Мінск... на гістфак...

...Кожны раз, калі сутыкаюся з гэтай злавеснай па сённяшнім часе назвай — МГІМО, цешуся тым, што жыццё, як кажуць, прайшло міма. І чаго я туды імкнуўся? Я ведаю чаго — змяніць лыжныя, з часам, шаравары на модны гарнітур.

Група беларускіх літаратараў і журналістаў з Бэлай Ахмадулінай. Мінск, 1978 г. Фота Юрыя ІВАНОВА

Як на тых замежніках, з-за каторых прыпыняўся пінг-понг...

P.S. Тая ракетка, дарэчы, хаваецца недзе на антрэсолях дасюль...

ПОГЛЯД

Натрапіў у Фэйсбуку на спрэчкі вакол успамінаў пра Рыгора Бярозкіна, вядомага літаратурнага крытыка і літаратуразнаўцы. Згадалася, як прыканцы 60-х і ў 70-х гадах мінулага стагоддзя Рыгор Саламонавіч часцяком заходзіў у рэдакцыю газеты «Знамя юности», у якой я меў шчасце працаваць і слухаць ашаламляльныя аповеды пра злавесныя старонкі ягонай біяграфіі, пра пісьменнікаў і паэтаў і, вядома, роздумы пра літаратуру, збольшага беларускую, заўвагі, часцяком з’едлівыя... Шкадую, што не запісваў, а цяпер магу разлічваць толькі на старажучую памяць і здымак вядомага фотамайстра Юрыя Іванова, зроблены прыканцы 1978-га альбо на пачатку 1979 года. Я неаднаразова змяшчаў гэты здымак у ФБ, не буду зноў пералічваць усіх, каго пазнаў, мо і вы каго пазнаеце, на сустрэчы з Бэлай Ахмадулінай у гатэлі «Мінск». Але пачну з Бярозкіна. Вось ён, першы злева ў другім шэрагу, глядзіць на гаспадыню вечарыны. Заўважце, які гэта пільны, зацікаўлены погляд... Навошта яны прыйшлі разам з Навумам Кіслікам (стаіць за ім) на тую сустрэчу маладых яшчэ журналістаў, паэтаў, літаратараў? Толькі таму, што яго заўсёды цягнула да моладзі? Альбо ад любові да паэзіі Ахмадулінай? Не, не толькі. Тая сустрэча адбылася замест сустрэчы з паэзіяй Ахмадулінай соцень мінакоў у філармоніі, якая трапіла пад забарону партыйных дубаломаў. І, безумоўна, была падтрымкай Бэлы і пратэстам аднаго з лепшых літаратурных крытыкаў не толькі ў Беларусі супраць ідэалагічнага гвалту над жывой літаратурай і жыццём... Чаму забаранілі сустрэчу ў філармоніі? Ахмадуліна была адным са стваральнікаў і аўтараў першага ў СССР непадцензурнага альманаха «Метрoпoль». Хто не ведае, паглядзіце ў Вікіпедыі... Шкада толькі, што не адшукае там погляду Рыгора Бярозкіна на Паэта і Паэзію, ахвяраў дэспатызму. Але нічога, яго захоўвае фатаграфія.

І памяць...

ТЭЛЕГРАМА

...1979-ы... лета... спякотны сонечны дзень... Чую, як нехта ўпарта звоніць у 10-ю, да Сашы... Потым коротка ў 9-ю... Адчыняю.

— Вось тут тэлеграма, тэрміновая... а ў 10-й нікога... Можна, перададзец?..

Яшчэ ў дрыжачых чамусьці пальцах паштальёна, нібыта ён трымае нешта пякучае, заўважаю на троху пакамечанай паперы: «погибла...» Перахапіла дыханне,

сэрца нібыта правалілася ў змрочную бездань... І першая думка: як сказаць Сашу?

...2 ліпеня 1979 года ў тагачаснай Калінінскай, цяпер Цвярской вобласці загінула амаль уся здымачная група фільма Ларысы Шапіцька «Развітанне з Мацёрай» са Стэфаніяй Станютай у галоўнай ролі. Ад сутыкнення з грузавіком «Волга» ператварылася ў кучу металу. Стэфанію не ўзялі, бо месца ў легкавіку не знайшлося... Тэлеграму сыну даслала яна...

...Праз некалькі гадоў у невялікай аднапакёвай кватэры пад нумарам 10, калі Саша атрымаў ужо сваю, Стэфанія прымала Элема Клімава, каторы давяршыў фільм, распачаты загінулай жонкай.

Праз зачыненныя дзверы чуліся ўсклікі, усхліпы і стрыманы плач...

ПАД УПЛЫВАМ

У свой час я вельмі захапляўся японскай паэзіяй — хоку і танка. У рускіх, вядома, перакладах. Пад іх уплывам напісаў некалькі вершаў, пакуль не зразумеў, што аніякія пераклады не здольныя раскрыць загадкавы лірычны і філасофскі змест японскай паэтычнай традыцыі, цесна звязанай з гісторыяй Японіі, нацыянальнай эстэтыкай, этыкай і ладам жыцця. Я ўжо не кажу пра пераймальніцтва, пра намаганні працаваць па правілах згаданых жанраў паэтаў (і не паэтаў) іншых краін. На мой погляд, атрымліваецца нешта зусім далёкае ад паэзіі, прымітыўнае, хаця і цяжкое, вымучванне сэнсу...

Магчыма, я памыляюся. Але думка нарадзілася, калі натрапіў у стужцы на хоку Джэка Керуака ў перакладзе Андрэя Аляксеева. Да таго моманту я не ведаў, што Керуак пісаў вершы. Не ведаю, як гучыць ягонае хоку на ангельскай мове. Але на рускай уражанне пакідае дзіўнаватае:

Ни одной телеграммы сегодня,
лишь больше листьев
опавших.

А вось мой верш, напісаны ў 1963 годзе пад згаданым уплывам:

Я писем жду —
Приносит ветер охапки
мокрых листьев.
Я писем жду —
В глазах собаки
застыл осенний дождь.
Я писем жду —
Солома слетает
с ветхой крыши.
Я писем жду —
А ты уже не ждешь...

Ніякае, зразумела, не хоку... Але пад уплывам...

Што праўда, не ведаю, пад якім больш мацнейшым — хоку альбо гэтага пейзажу за вакном у пакойчыку маладога вясковага настаўніка...

Акорд за акордам

Васіль ЗУЁНАК

Снежная фантазія

Снег ападае на зямлю
І тут жа ўраз чарнее...
— Дык што ж ты гэтак — Васілю
Нібы прэрэчыш неяк?

Не патрабую, а прашу —
А хочаш, памалюся:
Вярні ж ты снежную душу
Зіме на Беларусі.

Не абуджай маёй тугі
Пра ўзвёі гаманкія,
Не ўспамінай: былі ж сягі —
І дай жа бог — якія!..

Зайцоў пад вокнамі сляды,
Лыжня са стрэх гуменных,
На кронах плавалі сады
Ў сумётах задуменных...

Што ж, кляндар ёсць каляндар —
Старонкі дзён гартае.
А што зямны бунтуе шар?
Хто снег мой адбірае?

Я не хачу вясны зімой —
З вясной вясну вясную.
Давай жа, снег, зіму са мной
«Са снегам» адсвяткуем!

Час не трывае, а таму
Дні марна не растрачвай.
Прашу: вярні маю зіму —
І не прыходзь іначай!..

Музыка

Акорд за акордам, замова без слоў,
Знікаюць турботаў цені, —
Ці гэта неба ў гуках сышло,
Ці гэта абман летуценны?..

Душу ахінае анёла крыло,
Каб явай паўстала ў цудзе
Ўсё тое, чаго на зямлі не было,
Чаго і няма і не будзе...

Адсутным...

Дagarae ў вячэрнім агні
Самы кволы праменьчык спадзеву...
Будзе ноч. Мож, з ёй тыя дні
Прыгукаць: — З кім вы сёння і дзе вы?..

Як там вам без мяне? Мне без вас
Ноч не ў радасць і дзень не ў свята...
Быў паглумічык — на радасць багаты,
Быў наіўны: не ўзяў у запас.

А цяпер — хоць бы крохі таго,
Што так лёгка й вясёла растраціў.
Ні вясны, ні юных багоў
Ў дзевяностагавай хаце...

Ды пытаюся ўсё ж — не ў адчай,
А з памкненнем душой прыхінуцца.
Ці ўвасчасуныма? Ці загад: «Непуліцай!»?..
Дык хоць слоўцам бы перагукнуцца!..

Дзевяносты парог

З дзевяностага парога —
Адна перасцярога:
Не кульнуцца.

«Дзевяносты парог?!» —
Сто няпройдзеных дарог

З дзевяностага парога
Ўсе смяюцца.

І тайком, —
Каб хто зайздросны
Не пабачыў, —
Дзевяноста дарог
На парозе дзевяностым
Горка плачуць...

На страшны суд...

Сюды прыходзім, каб пайсці
З бязмерным і кароткім «Ці»:
На кліч анёла на трубе
Ці — страціць,
Ці — знайсці
Сябе.

Адна

Толькі сцены ды дзверы глухія:
Выйшлі ўсе, а вяртанню няма.
І ніхто галаву не прыхіліць,
Не аблашчыць нікога й сама.

Толькі й згадвай: хто на тым свеце,
Хто ў замежжы прытулак займеў,
Хто ў замужжы, а хто на ўзвёі вецер
Паляцеў, каб асесці ў турме...

З ёй усё: і сямейнае веча,
І пенсійны шчымлівы падлік,
І па святах — даносак на плечы,
І на будзень — бурнос-працаўнік.

Не паспела й заўважыць расплату,
Калі так засталася: сама —
І адна на бязмоўную хату,
І гукай на ўвесь свет, — дарма...

Хата вочы ўжо з ёй праглядзела.
А надарыцца сонечны дзень,
На двары ступае нямела
Побач з ёй адзінокі цень.

Прыйдзе ноч — і яго не будзе.
Толькі сон скліча ўсіх уваччу.
Вы не чулі? Пачуйце, людзі!..
Нехта ж зрэшты павінен пачуць...

Адзінаму...

Чалавецтва разумны лес.
І ў кожнага дрэва свой інтарэс,
Бо спрэс у кожнага — як ні крані —
І крона свая, і свае карані.

І ў кожнага квецень свая і вясна,
І ў кожнага рай свой у светлых снах,
І кожнаму мроіцца плод спяліць
Такі, каб Еву цішком спакусіць.

Нарэшце, да краю жаданне дайшло:
Усім каб па ўласнаму богу было.
Калі ж дэфіцыт на нябесную раць,
То, зрэшты, не супраць і сам багаваць...

Фота pxhere.com

Фота pxhere.com

Не думаў Пан Бог, як Адама тварыў,
Што гэтакі цуд узрасце з той пары...

Ну што ж, ёсць рэзон гэты твор
даваршыць:
Вучыць чалавека, як жыць-не грашыць,
І ўласнай малітвай пры ўласнай мяжы
Адзінаму ў свеце Богу служыць.

«Не ўсё...»

Хай вабіла палон спазнаць
Слоў таных драбяз, —
Што меў народжаны сказаць —
Не ўсё — але сказаў.

Каб свету не навейваць сум,
«Не ўсё» — з сабою панясу.

Ці пачуеш?..

Блажавешчанне — дабравесце...
Дзевяць месяцаў адлічы —
І народзіцца Ён, каб нарэшце
Ўсе грахі нашы перамагчы.

Каб усім на зямлі прысутным
У грахоўнасці не гібець,
Ён цяжар яе смерцю пакутнай
З Боскай ласкай прыняў на сябе...

Звеставанне... Ды век ад веку
Не радзее грахоўная раць...
Хіба ж суджана так: чалавеку
У грахоўніках паміраць?

З тых жа, Бож, зямных людзей я.
Ці пачуеш малітву маю?
Ці прад вечнасцю безнадзейна
Са сваімі грахамі стаю?..

Суцяшэнне

Шмат асвоіў дзялянак,
Ды і нерушных з гакам стаё, —
Покуль зоркі здзіўляюць,
І пытанні мураш задае.

І свая, нібы зорка,
Неспазнаная покуль душа:
Шлях — у космас з падворка,
А ў хадзе — нібы крок мураша...

Што ж, блукай, ды вяртайся.
З небам згода, калі
Ёсць зямля для блукання ў запасе:
Тым вышэй, чым бліжэй да зямлі.

Калі ўважыў сустрэчны,
І не адварнуўся сусед,
І жанчыне, як згадку аб нечым,
Кінеш позірк услед, —

Значыць свет не сышоўся клінам,
Лёс не збэсціла звада хімер...

Значыць, Бог не пакінуў
І надзею дае наперад.

Шкадаванне

З усяго, як мяне не стане,
Застанецца адно шкадаванне:
Што пабачу за тым парогам —
Не змагу расказаць нічога.

А калі не пабачу нічога?
То не ўбачу й сябе самога,
І ніхто шкадаваць не стане
Аб зямным маім шкадаванні...

СТРЭМКІ

Перакінуліся...

Не з пустога льецца ў парожняе —
Расчырвоніцца льга да рыжага:
Ці не тыя гэта бязбожнікі
Перакінуліся ў бяскніжнікаў?..

На заўтра...

То абяцанняў россып,
То велічны генплан, —
Анонсы — як даносы
На заўтрашні абман.

Што ёсць...

Гісторыі нямыя сутарэнні
Адзіным скарбам поўняцца — старэннем.

Багатая надзеяй маладосць:
Няма гісторыі — а будучыня ёсць!

Не дай мне, Бож, перажыць сябе...

Малілася зярнятка аб сяўбе...

Бясклебе

Дзве спаткаліся патрэбы:
У адной — ні лусты хлеба,
А другая — загадала:
— Дайце хлеба — з'есці сала!...

Растратчык

Прамаўляю ці пішу —
Як раскідваю душу.
Потым толькі гэта й знаю:
Што раскідваў, зноў збіраю...

Са словам...

Ані багоў, ні бажанятаў, —
Тут і віхурны, і круты,
І ўвесь наросхрыст, і зацяты —
Са словам сам сабе святы.

Пытанне XXI стагоддзю

Хто і які цябе д'ябал задобрыў
Мову знішчаць, дзе з сакрэтаў сакрэт:
Кожнае слова — вечнасць і вобраз,
Кожнае слова — Сусвет.

«Да» і «пасля»...

Жыў сабе й жыў, ды час запытацца
Ў самога сябе аб прысудзе:
«Мяне ж не было, то навошта баяцца,
Што зноўку мяне не будзе?..»

Дзень

У цішыні цішэй за цень,
З жыцця замоўлены табою,
Стаіўся мой апошні дзень,
Чый лёс — нас паяднаць сабою...

Халодная

Альбета КЕДА

Памяці Івана Якаўлевіча ЛЕПЕШАВА

Холадна. Страшэнна холадна. Падаецца, анямела кожная клетачка ягонага цела. У які ж нядобры час выпала Івану Якаўлевічу трапіць у шпіталь. І верасень быў халодным, дажджлівым. А ўжо кастрычнік. У кватэрах — як у цэментных мяхах. І ў шпіталі таксама. А ўключаць батарэі, як лічаць тыя, хто гэтым кіруе, яшчэ рана, бо тэмпература не дастаткова нізкая, бо трэба, каб нізкая пратрымалася столькі дзён, колькі вызначана. І не меней.

У руках яшчэ чулася сіла. Ён сціскаў, расціскаў кулакі, размінаў пальцы, каб ажывіць іх, каб адчуць рух крыві, якую ўжо каторы раз бралі для аналізаў. А вось з нагамі бяда. Не чуе іх. І калі патрэбна ўстаць з ложка, мусіць прасіць дапамогі.

Днём яшчэ неяк дае сабе рады. Трымаецца. Чытае. Ужо колькі разоў перачытаў артыкул «Усёй душой перажываю» былое студэнткі пра ягоную кнігу «Пошукі і роздум», надрукаваны ў «Літаратурнай Беларусі». Пра ягоную апошнюю кнігу. Ён не цешыць сябе, што будзе яшчэ нешта. Зрабіў усё, што хацеў. Напісаў усё, што хацеў. Праз пару тыдняў дзевяноста. Немалы век. Калыжанка, якая перадала газету, тэлефануе штодзень. Спытала, ці прачытаў артыкул.

— Ці прачытаў?! Яшчэ як прачытаў! Ужо колькі разоў прачытаў, перачытаў!..

І пачаў шчыра дзякаваць. І за тое, што напісала, і за тое, як напісала. Зрэшты, яна пісала пра ўсе ягоныя апошнія кнігі. Ёй гэта было і цікава, і патрэбна. І каб падтрымаць яго. Бо кожная кніга, кожны артыкул у ёй адгукаліся разуменнем, хваляваннем. Пра тыя пошукі і роздумы заўсёды гаварылі яны пры сустрэчах. А яшчэ часцей у бясконцых тэлефонных размовах. Памятала яна яшчэ са студэнцкіх часоў, як Іван Якаўлевіч паказваў ім свае кнігі, артыкулы ў перыёдыцы. Як тлумачыў, што такое для вучонага ўбачыць сваё надрукаванае прозвішча. Бо гэта ж ягонае, тое, да чаго прыйшоў, працуючы, ствараючы, адкрываючы, што перажыў, радуючыся кожнаму ўдалому, хай сабе і невялікаму адкрыццю...

Ноч таякая доўгая, бясконца. Холад прабірае да касцей. Ці можна сказаць лепей, чым у створаным людзям нашым за вякі? Чым у фразеалагізмах, ягонай вотчыне, ягоным навуковым абшары, дасканалы вывучаным, звяданым да апошняе кропкі. Прабірае да касцей. Аднак жа не. Бо падаецца, і косці ўжо ад холаду скамянелі. Значыць, холад прабраўся яшчэ глыбей.

Сон ненадоўна падступае, змяняе тое, што вакол. І ўжо не светла-шэры шпітальны пакой, не ложка, не белая пасцельная бялізна, а цесныя склеп вакол. Цэментная падлога, цэментныя сцены. Заўсёдная цемра. Цесната, сырассць і холад. Ён, Іван, кінуў у халодную. Ці страшна яму? Яшчэ як страшна. Спачатку трымаўся, разважаў, што мо як выкруціцца, мо як яму пашанцуе выбавіцца, збегчы. Ды ніяк. Ужо колькі дзён ён тут адзін. А колькі дзён? Ужо і не ведае. Вылічыць ніяк нельга, бо цемра непраглядная закрывае ўсё, хавае ўсе межы. Калі дзень, калі ноч, як даведацца? Часам

прыносяць паесці. Кубак вады, міску нейкага варыва і скібку хлеба. Відаць, раз на дзень. Колькі разоў прыносілі? Не можа вылічыць. А часу трэба трымацца. Бо час — гэта адзінае тое, што мае чалавек, пакуль жывы. І час трэба напаўняць жывым, цікавым. Што ў ягоным жыцці самае цікавае? Кнігі. Пачынае перабіраць у памяці прачытанае, пераносіцца ў іншы свет. Ды холад вяртае назад, сціскае да болю. А хлопцу яшчэ толькі дзевятнаццаць. Не жыў, мала што бачыў. Няўжо ягонае жыццё так і скончыцца тут, у гэтай цемры, у гэтай халоднай?..

Калі пачалася вайна, Івану не было і сямнаццаці. Усе тыя гады суцэльнае тулянне, хаванне, выжыванне. Асабліва баяліся бацькі, каб не забралі яго, не вывезлі ў Нямеччыну. Нейка шанцавала, выкручваліся. Маці каму толькі ў ногі не кланялася, каб не трапіў яе Іванко ў спісы, каб выбавіць сыночка. А гэтым летам ўжо стала ніяк. Ні солтыс, ні знаёмы паліцыянт нічога не паабяцалі. Бо чым яе сын лепшы? Адзінае збавенне, каб не вывезлі, — запісацца ў паліцыю. Ды як запісацца? Ведалі, што сын ніколі не пагодзіцца. Думалі, меркавалі. І нічога лепшага не прыдумалі, каб самім пайсці ў пастарунак і запісаць сына, нічога яму не сказаўшы. Каб толькі час пацягнуць. Каб толькі цяпер не схапілі. Бо ведалі, што вайна на захад коціцца, што наступае чырвонае войска. Так і зрабілі. Разумелі, што трэба сказаць сыну, патлумачыць, чаму. І ўсё адкладвалі, бо баяліся. Ды чаго баішся, таго не ўбаішся. Нялёгка далася бацькам тая размова. Маці плакала, апавядаючы, збіваючыся, просячы сына зразумець. Бацька маўчаў. Іван, заўсёды паслухмяны, спакойны, разважлівы, спачатку не мог вымавіць ні слова. У вачох ягоных застыла неразуменне, боль, адчай, страх. Калі маці сціхла, паўтараў няўцяма, не даючы веры:

— Што ж вы нарабілі? Што ж вы нарабілі? Мама, тата, што ж вы нарабілі?..

А ноччу хлопец знік. Дзе маглі, шукалі. Усіх знаёмых абышлі. У суседнюю вёску хадзілі, дзе жылі матчыны бацькі. Ніхто нідзё Івана не бачыў. А тут з пастарунка прыходзяць, даймаюць, калі на службу з'явіцца. Дзе яны яго хаваюць?..

Дзе было схавацца? Дзе многа людзей. Дзе тлум. Дзе яго мо і не пазнаюць. Так думаючы, перабіраючы, вырашыў Іван. Ведаў, што фронт наступае, што бяруць людзей акопы капаць. З суседняе вёскі некалькіх мужчын забралі. Там праўдзівы людскі муравейнік. Хто будзе разбірацца, адкуль ён, чаму тут. Ведаў, куды трэба падацца. Ішоў на чыма, дайшоў да лагера, дзе трымалі людзей. І ўдалося — такі ў тым людскім моры схавацца. Ніхто і не заўважыў, што з'явіўся новы работнік, бо штодня людзі то знікалі, то прыбывалі. Ні з кім не размаўляў, нікому пра сваё не раскажваў. Цэлы дзень працаваў не разгінваючыся, ноччу — цяжкі ад знямогі сон. Доўжылася тое больш за два месяцы.

Ніхто іх асабліва не лічыў, ніякіх спісаў ніхто не бачыў. Строілі ў шарэнгі і вялі на працу. Вечарам вярталіся. Але аднаго ранку з'явіўся перад строем атрад паліцыянтаў. Нядобрае адчуў Іван, калі пазнаў між іх аднаго са свайго пастарунка. Пачалі выклікаць па адным, дапытваць, прыглядацца. Ужо некалькі чалавек з дапытаных, маладых мужчынаў, вывелі, сабралі асобна. Дайшла чарга і да Івана. Паспрабаваў быў назваць іншае прозвішча, але пачуў голас знаёмага:

— Вось дзе ты акапаўся! Думаў, схавешся, перахітрыш нас?!

Ніколі не даведаўся Іван, ці выпадкова трапіў ён у рукі паліцыі, ці данёс нехта, дзе хаваецца. Прывезлі яго ў мястэчка,

Іван Якаўлевіч пахаваны на могілках Аульс, што пад Гародняй

у пастарунак. Дапытвалі, чаму ўцёк, хто дапамагаў, з кім быў. Адзін, ніхто не дапамагаў. Сам дабіраўся. Патрабавалі заўтра ж апрануць паліцэйскую форму і пачаць службу. Хлопец трымаўся, як мог. Страшылі, білі. Вось тады і трапіў ён у тую жудасную халодную:

— Нічога, пасядзіш у халоднай, падумаеш, паразумнееш. Тады і пагаворым.

Калі б там быў хоць які палок, насціл, ці хоць бы пук саломы, вытрываць мо і было б неяк. Але не было нічога. Сырая цэментная падлога. Не верылася, што недзе ёсць святло, цяпло, сонца. Падавалася, што ўсё тое дзесьці далёка, у нейкім іншым свеце, куды яму болей ніколі не вярнуцца.

Апошнія дні ў халоднай міналі ў дрымоце, у дурмане. Ці гэта быў сон, ці ён трапіў прытомнасць, і сам не ведаў. Ніхто не прыходзіў. Голад, смага, але страшней за ўсё холад...

Усё закончылася нечакана. Быццам праз туман даносіліся ў халодную стрэлы, крыкі, каманды. Ды не было сілаў зразумець, што адбываецца. Ажно да таго часу, калі дзверы расчыніліся...

На вуліцы была восень. Лістапад. Немцы адступілі. Чырвонае войска вызваліла родныя мясціны. Іван не памятаў, як выбраўся з халоднае, як дабраўся дахаты. Першыя дні маці не адыходзіла ад сыночка. Столькі часу бацькі нічога пра яго не ведалі. Думалі, што не сустрэнуць больш, што згінуў іхні Іванко.

Аднак хлопец ачуньваў. Малады арганізм перамагаў немач. Клопаты маці, бацькі, цяпло роднае хаты — гэта вяртала да жыцця. І хоць няўежна, галодна было ў тыя першыя часы пасля вызвалення, усё ж нешта было. І з поля сабралі, і з агароду, і бульба свая. Самае лепшае яму, сыночку, які быццам уваскрос.

Так праляцела зіма. А вясною бяда прыйшла ў іхнюю хату. Іван трапіў у рукі энкэвэдыстаў. І — допыты, допыты. Бо ў іх жа спісы тых, хто быў у паліцыі. І ён там. «Прызнавайся! Служыў! Прадаўся! Як гэта не служыў?! А чаму ў спісах?!» — бы абухом па галаве, без перадыху...

Неаднойчы раскажваў Іван Якаўлевіч сваім сябрам:

— Вы не ўяўляеце, што гэта такое — трапіць у іхнія рукі. Як яны мяне ламалі, круцілі. А ў чым я павінен быў прызнавацца? Нагаворваць на сябе?

Не, і ў юным веку зламаць яго было немагчыма. Следчы ўрэшце здаўся:

— Паверым. Ідзі. Змагайся.

Так дзевятнаццацігадовы юнак трапіў на фронт. Быў двойчы паранены. Асабліва страшнае раненне пад Кёнігсбергам.

І яшчэ неаднойчы будуць у жыцці Івана Якаўлевіча халодныя. Будзе ГУЛАГ. Шэсць гадоў пакутаў, няволі. За што? За тое, што «служыў».

Усё гэта праносілася ў памяці ветэрана, вязня, незаконна асуджанага і даўно рэабілітаванага з-за адсутнасці віны. Ноч сыходзіла. Хутка прыйдзе

медсястра. Уколы, кропельніцы. Сёння да яго павінны прыйсці калегі. Адмаўляўся, не хацеў рабіць клопату. Але настоялі. Прыйдуць. Хай прыйдуць. Хто ведае, калі яшчэ сустрэне іх. Як жа быў успешаны, што ягоная былая студэнтка прынесла цёплыя ваўняныя шкарпэткі. Яму ўжо і нацягнуць іх не было як, бо не сагнуцца, бо і рукі, і ногі не слухаюцца. Яна сама тых шкарпэткі яму і апранула. Вось жа, і палягчэла. І стала цяплей. Ужо і ў халоднай палаце не так холадна.

Салодкая вадзічка

Салодкая-салодкая. Нікому не казалі. Не тое, што таямніца нейкая. Проста не хацела, каб зноў казалі, што выдумляе. Мо і праўда, прыдумала, што вада салодкая-салодкая. Не, не заўсёды. Толькі калі п'еш яе няспешна, маленькімі глыточкамі, смакуеш, расцягваеш асалоду. Не так і многа часу мела Анютка, каб пасмакаваць салодкую вадзічку. Бо ўсё б'ягом, падбегам. Бо работка адна адну падганяе. Яшчэ зімою можна на печы схавацца і піць яе паціху, патроху, няспешна. Так было дома, у Шчонаве, у мацінай хаце. А тут, у халодным краі, які даўно стаў яе домам, вада, што цячэ з крана, ніколі салодка не рабілася...

О, гэтая Анютка! Харашухаю ў Шчонаве не была. Але і брыдкаю не была. Хто глядзеў на яе, вачэй не адводзіў. Бо так міла было ўзірацца ў блакітныя вочкі, з якіх так і свяцілася прыязнасць, ласкавасць. А ямачкі на шчочках, ружовенькіх, бы яблычак малінаўка на Спасе. Сама Анютка невысочкая, спраўненькая, стрытненькая, ладненькая, рухавая, кругленькая. Усюды, дзе трэба, кругленькая. А талію тоненькую паяском перацягне, перашчыкнуў бы, здаецца. Ды самае галоўнае — яе гутарка. Каго ні стрэне, прывітае, загаворыць, распытае. Заўсёды з усмешачкаю. А зубкі беленькія, роўненькія, валасы русавыя, гладка, на прабор, учасаныя. А ўсміхаецца не толькі губкамі, а і зубкамі, і вочкамі, і ямкамі на шчочках. Таму не адзін кавалер хацеў узяць Анютку за жонку. Асабліва хацелі мець яе за нявестку шчонаўскія цётхны. Так яна іх называла.

— Ах, цётхна мая, а куды ж Вы ідзяце? — сустрэўшы кабету, прыпыніцца, запытае, распытае, а як жа здароўечка.

Бо ведала заўсёды, што ў каго баліць. Ці ўжо тое (ножка, ручка, галоўка, спінка ці сярэдзіна) не турбуе? І абавязкова прапануе цётхне тое, што ў руках мае. Яблычак, грушку. Бутэлекку з вадою, бо ж на працу ідзе, за цэлы дзень тая бутэлекка ой як ёй самой патрэбна, ад смагі выратуе. Ды не пашкадуе:

— Цётхна, мо глыточак вадзічкі вып'яе? Вы ж замарыліся, Вы ж ужо з фермы ідзяце, нарабіліся, глыніце вадзічкі, то і дахаты лягчэй зойдзеце.

Халодная

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 6

Не скажа цётухнам, як сама, ідучы дахаты, ваду п’е, маленькімі глыточкамі, каб салодкаю-салодкаю стала.

Ах, як тыя цётухны яе любілі! Як намаўлялі сваіх сыноў замуж толькі яе, Анютку Мікалаішыну, браць, бо лепшае жонкі ім, а сабе лепшае нявесткі нідзе не знойдзеш. А хлопцы паслухмяныя былі і нарасхват хапалі дзяўчыну на гуляннях...

Шчасліваю была Анютка. Не было яшчэ такіх, са сватамі, прапановаў замужства. Бо ж маладзенькая, толькі васьмнаццаць гадоў мела. На ўсіх прыязна паглядала, нікому ганьбы не давала, усім ветліва ўсміхалася. І квітнела, радавалася маладосцю.

Ды трапіла і ў яе сэрцайка тая страла, што параніла яго і балюча, і салодка. Было тое на Спаса. У Райцы на гулянні запрасіў яе на танец хлопец з Кайшоўкі. Ганарова было шчонаўскім дзяўчатам займець кавалера з тае багатае, вялікае вёскі. Ды не пра гонар думала Анютка, калі ўпадабала гэтага немаладога ўжо хлопца. Упаў ён ёй у вока, запаў ён ёй у душу. Такі сур’ёзны, сталы. Адзін раз запрасіў, другі, а пасля ўжо стаў пры ёй і не адыходзіў. Заняў, як у Шчонаве казалі, на ўсё гуляне. Дахаты праводзіць пайшоў. Калі падышлі да хаты Мікалаішынае, прытуліў, прыгарнуў. Далікатна, неяк нясмела, па галоўцы пагладзіў, а пацалаваць нат не паспрабаваў. Ціха спытаў:

— Я ж убачу цябе яшчэ, Анютка?

Што яна магла адказаць? Засмяялася шчасліва і выпырхнула з ягоных далікатных абдымкаў. Паляцела ў сваю бедную хатку. Каб цэлую ночку наноў перажываць усё, што адбылося. Кожнае слова перадумваць, кожны позірк прыгадваць. Былі сустрэчы, спатканні. Ужо больш смелыя. Ужо і пацалункі былі. Горача і млосна станавілася целу яе маладзенькаму. І калі праз паўгода заявіліся ў Мікалаішыну хату сваты, пагадзілася Анютка, пагадзілася Мікалаіха. Ды чаму ж не пагадзіцца? Праўда, маці хацела, каб дачушка бліжэй была, каб за шчонаўца выйшла. Адна ў яе донечка. Адна і ўдава Мікалаіха ў хаце заставалася. Гэта ж во і радня была б побач, сваты. Ды не пойдзе ж яна проці шчасця дачушкі адзінае...

Як і што пасля адбылося, што там нарабілася, ніхто ў Шчонаве і не ўведаў. Анютка не часта сюды завітвала. Ні з кім не сустракалася, толькі маці адведвала. Бачыла ўдава, што няма ў вачох дачкі таго шчасця, якім так нядаўна яны свяціліся. Нічога не хацела сказаць, ні на што не крыўдзілася Анютка. Запытвала маці, ці добры да яе муж, ці не б’е, не прывядзі Божачка, ці добрая свякроўка. Усё было быццам добра. Але ж бачыла матка, што нешта ўсё ж не так, як мусіла б быць пры такім вялікім каханні.

Прамінуў год. Усё радзей наведвала Мікалаіху дачка. А тут раптам заяўляюцца ў хату зяць са сваццяю. Свацця адразу крычаць пачала:

— Дзе твая дачка? Дзе ты яе хаваеш? Такое нам утварыла! Такая ганьба. Уцякла з хаты. Перад людзьмі сорам. Як гэта, каб жонка ды мужыка кінула?!

Стаяла Мікалаіха спалоханая, зніякавелая, нічога не разумеючы, што сказаць, не ведала. Зяць таксама маўчаў. Крыху дайшоўшы да сябе, казаць пачала ўгнэванай свацці, што нічога не ведае, што даўнавата ўжо не бачыла дачкі. То дзе ж яна падзелася? Яна ж у іх жыла...

Ні з чым паехалі. Са злосцю паехалі. Пакінулі адзінокай кабеце сум і боль. І пытанні, адказаў на якія не мела. Дзе яе дачушка? Што з ёю сталася? Ці жывая яе Анютка?

Толькі праз паўгода дайшоў у Шчонава ліст з далёкага краю, з-пад Мурманска. Нямала нашых маладых людзей у тыя часы на Поўнач трапіла, каб застацца назаўсёды. Праца была, жылло атрымоўвалі. Дзяўчаты замуж за тамтэйшых хлопцаў выходзілі. Туды і з’ехала Анютка. Некалькі гадоў на Радзіму не прыезджала. А неяк летам нечакана прыехала разам з новым мужам. Прыгожы хлопец. Праўда, да работы нашае, вясковае, не надта здатны. Але нічога. Каб толькі дачцэ добра было. Спрабавала маці загаварыць пра тое, мінулае, каб хоць што ўведаць. Ды Анютка, заўсёды добрая, паслухмяная, заўпарцілася, з такім болей прасіць пачала:

— Не кажыце мне, мама, пра тое, не пытайце, прашу Вас, не пытайце. Хай яно ўсё згіне. Не трэба Вам ве-

даць. У мяне муж. У нас будуць дзеці. У мяне сям’я. Вы ж хочаце, каб я была шчасліваю? З гэтым чалавекам я буду шчасліваю.

Не было чаго казаць дачцэ. Хоць і магла запярэчыць, што і тады была яна шчасліваю. Што і тады пра сям’ю, дзяцей марыла...

Гэтым разам усё ў Анюткі атрымалася. Удалым быў яе другі замуж. Штолета прыезджала з дзеткамі (двух сыночкаў-пагодчкаў нарадзіла). А забіраць іх заўсёды муж прыезджаў. Радавалася Мікалаіха, гледзячы на шчасце донечкі. Любіла, як тая ўбярэцца хораша, капялюшык па-гарадскому апране, паліто прыгожае, толькі караткаватае. Але ж што зробіш: мода. У Карэлчы паедзе. У Ліду надумала з дзяўчатамі Адамовічамі трапіць, плашчы модныя, балоневыя, сабе і мужу купіла. І кашулю нейлонавую яму. Грошы ёсць. Усё ёсць у яе Анюткі. І маці дачушка дапамагае. Нічога рабіць не развучылася. Парабіўшы ўсё, прысядзе часам на лаўцы і вялікі кубак вады возьме.

— Ты б малачка сабе ўліла, што ж ты гэтую ваду сырую п’еш? — не разумела Мікалаіха.

— Такое вады, як у нас, у нашым калодзісі, я нідзе не пап’ю. У нас яна салодкая, мамачка.

Пра што яна кажа? Якая ж вада салодкая? Не заўсёды разумела маці дачушку. Але ніколі не наракала. Бо ці ёсць у каго дачушка, лепшая за яе Анютку?..

Многа гадоў прамінула з таго часу. Даўно ўжо няма ўдавы Мікалаіхі. Няма і хаты, у якой чакала яна сваю дачку. Але прыехала неяк у Шчонава Анютка. У радні не надта блізкае, у сям’і стрыечнага брата, прыпынілася, раней таму напісаўшы і дазволу пабыць папрасіўшы. Пастарэла, вядома ж, але рухавая, хуткая. І вочкі ўсё тыя ж, васілёчкі. Усіх абышла, усіх шчонаўцаў адведвала. З Жэнькаю Мялешчыхай доўга ўсіх згадвалі. Вера Лідзіна ўспамінала, як старалася ёй сукенкі модныя, прамога пакрою, пашыць. Адагаджала ж, як нікая краўчыха ў Шчонаве! Паперажывала, што Таня Тунікава так многа робіць. Дзе і сілы бяруцца, такая ж худзенькая? Мала, што свае соткі робіць, яшчэ і на Барэйкавых картоплю садзіць. Не абмінула і хату Фані Калеснічыхі. З ёю згадвала Фаню Сцяпанаву, сваю сяброўку з далёкіх часоў маладосці...

Але больш за ўсё размаўляла Анютка з пляменніцаю Ленаю, дачкою брата стрыечнага, якая якраз дома летам на вакацыях была. Той усё цікава. Пра

ранейшае слухала б да ночы. І ноч прыйдзе, а яна ўсё пытае, распытвае. І сама многа памятае, яшчэ ў дзяцінстве ад бабуляў шчонаўскіх пра даўнейшае даведаўшыся. Усе ў хаце спаць даўно палеглі, а гэтыя дзве ўсё сядзяць. То на лаўцы пры хаце, то ў ганак зойдуць. І абедзьве з кубкамі. З вадзічкаю. Калі ў першыя дні заўважала Лена, з якім смакам п’е яе сваячка ваду, дзівілася. А як бліжэй сышліся, расказала Анютка свой сакрэт пра салодкую вадзічку. Нават дзецям сваім не расказвала, бо што расказаць, не салодкая вада там у іх. Ды хлопцы ж. І так смачна расказвала, што захацелася і Лене навучыцца, каб салодкі смак вады адчуць. І навучылася! То вось і сядзяць сабе з кубкамі, прысёрбваюць. Раптам адчула дзяўчына, што змянілася яе цётка, пасур’эзнела. Пачала гаварыць зусім інакш, як заўсёды:

— Нікому пра гэта не гаварыла. А табе скажу. Бо ніхто на ўсім свеце не ведае. Бо тыя ўжо ўсе памерлі. Адна я засталася, хто памятае. Хачу, каб ты ведала. Ці чула ты пра тое, што была я тут замужам? (Як жа, каб такая даходная Лена ды не ведала? Падслуховала, на печы седзячы, з-за фіранкі выглядваючы, як яе бабуля Волька з сястрою сваёю Мікалаіхаю сакрэtnічалі). Замуж я ў Кайшоўку па вялікім каханні пайшла. І ён мяне кахаў. І чалавек быў добры. І свякроўка добраю была. Хочаш спытаць, чаму ўцякла? А ведаеш, колькі грошай мела? Таксама ж ніхто ніколі не ведаў. Трыццаць шэсць капеечак. Толькі трыццаць шэсць капеечак у хусцінцы завязаных мела. Як я з такімі грашамі ды ў такую дарогу выбралася? Цяпер і сама дзіўлюся. Не магла ж я ў іх грошы ўзяць. Украсці. Хоць там і мае былі. Я ж на работу хадзіла. Зарабляла. Грошы ўсе ў свякроўкі былі. То ж і ехала да Мурманска ажно двоі сутак. Прасіла ў людзей хоць якую работу, каб на білет зарабіць. Колькі давалі, за столькі білет купляла. Усё бліжэй пад’язджала. А тады выходзіла і зноў прасіла... То чаму ўцякла, нікому нічога не сказаўшы? Бо так мне страшна стала, так мне гадка стала, што не стрывала. Кахаў ён мяне, мусіць, кахаў, як умеў. Ляжам у ложка, цалуе, тады грудзі мае гладзіць, а тады сціскае з усяе сілы. Мне баліць, ды трываю. Ён быў імпатэнтам. Тады я гэтага слова не ведала. Сабралася неяк, а ўжо паўгода нашаму шлюбу было, да фельшара пайшла. Добрая была жанчына. Саромелася я. Грудзі, усе ў сінках, паказала. Расказала ёй, што між намі. Паспачувала яна і патлумачыла, што не можа ён быць мужчынам, што не можа ў нас быць сапраўднае сям’і, што не будзе ў нас дзетак. Парайла трываць, калі сілаў хопіць. Толькі грудзі берагчы. Я і збіралася трываць. Можна ж і так жыць, думала. І без дзяцей людзі жывуць. Уцякла я ў суботу. Дома нікога не было. У пятніцу свякроўка паклікала мяне пагаварыць. Сказала, што любіць мяне. Што хоча, каб мы жылі. Але ж дзеці павінны быць. Сказала, што павязуць мяне ў нядзелю ў Баранавічы, там яе старэйшы сын жыў. Што ў мяне ад яго дзіця будзе. Так і сказала: «Ад сына майго дзіця будзеш мець». І нат не спытала, а што я пра гэта думаю. А як мне такое? Цэлую ночку не спала. Думала ўтапіцца. Ці павесіцца. Што ж яны са мною зрабіць надумалі? Гэта ж як кароўку да быка водзяць, так яны і мяне? Як свінню да кныра, так яны і мяне? Як мяне пасля такога жыць? Гэта ўсё круцілася ў маёй галаве, падавалася, яна зараз расколецца. А пад раніцу, перадумаўшы ўсё-ўсенькае, як ратавацца, вырашыла ўцякаць. На Поўнач, да Мурманска. Там ужо дзяўчаты нашыя шчонаўскія былі. Анюта Апанасішына, Люба Барэйкава, Ніна Парасчына. То і я даеду, дабяруся... Цяпер ты ведаеш. Што хочаш з гэтым рабі. Толькі пачакай, пакуль мяне не стане.

Анюткі Мікалаішынае не стала дзесяць гадоў таму. Засталася мне ад яе салодкая вадзічка. Ды толькі ў Шчонаве нашым яна салодкая.

Сляды невідочныя

Андрэй СЦЕПАНЮК

Тое што было было ўчора
А тое што будзе будзе заўтра
І не да канца вядома
Калі не будзе нічога
Дзе знойдзе яно сваё месца
Прыпынішча сваё
Дом-кватэру ў якім
Не будзе рабіць ані ані
Нічым не будзе займацца
Не чытаць газет
І не глядзець тэлевізара
Не карыстацца мабільнікам
Не хадзіць на працу ці ў школу
Не чакаць на лепшае заўтра
Не верыць у тое
Што надыйдзе дзень
Вызвалення душы і цела
А за гарой часу пачынаецца
Краявід зялёны
У якім апрача колеру
Няма ні пахаў ні смакаў
Толькі радасць бязмежная
Без якой таксама можна жыць
Толькі невядома навошта
А ўсё магло б не здарыцца
Калі б у першы дзень
Пасля ўзыходу сонца
На месца дзе яно быць павінна
І не было а цяпер ёсць
Хтосьці глянуў высока ў неба
І заўважыў
Што там няма нічога
Апрача фата-марганы
З усмешкай а можа капрызам
На твары пабялелым
Ад дыму з пажараў у месцах
Дзе забіваюць нявінныя ахвяры часу
У якім было яшчэ заўтра
Але ніхто не памятаў
Аб тым што было ўчора

Толькі змрок распаліць
маё цела
І сарве як свежую скуру
нячыстасці дня
У свае шэсцьдзясят
не стану на калені
Каб запытаць
яшчэ раз таго які ёсць
Чаму так а не іначай?
Калі гэта ўсё здарылася?
Ці будзе яшчэ штосьці
а не нішто?
Кожнага ранку
так моцна хочацца
Мяняць значэнне
паасобных слоў
Каб не былі яны тым
чым былі столькі гадоў
Каб страцілі свой
шматгадовы сэнс
І пачалі ад пачатку
будаваць значэнне
З якім апрача мяне
не згодзіцца ніхто іншы
Няхай не вераць
калі не ўмеюць верыць
Застануцца тады
на пачатку дарогі
Якая даўно забыла
дзе яе пачатак
І на канцы часу
які не навучыўся адрозніваць
Стрэлак гадзінніка
які вісіць на жоўтай сцяне
Зноў толькі плач колераў
паўстрымае наступны крок

Які і так вядзе ў месца
ад якога не ўцячы
І закрые рукою белаю
як свежы снег
Вочы якім
не бачыць таго чаго няма
І на сярэдзіне пустога пакоя
Застануцца толькі
сляды невідочныя
І лёд гарачы і нават не крык

А ў вершах няма ўжо загадкавасці
Яны ствараюць толькі
невядомыя фразы
Час ад часу апрачаюцца
ў новае паліто
І ідуць пахваліцца тым
да суседзяў
Не выклікаюць яны ўжо
ні плачу ні болю
Сваёй рэальнасцю
наблізіліся да прозы
А нават не стараліся
таго рабіць
Неяк так здарылася нечакана
А можа ўсё ж такі
хтосьці меў такі план
Хаця не прадбачыў
канцовых надпісаў
І са здзіўленнем пабачыў
здзяйсненне таго
Што ніколі не павінна
мець месца
Нават нобелеўскія
лаўрэаты-паэты
Якія ўжо даўно
глядзяць на свет з вышыні
Свайго ўзлёту
на канцовую станцыю
Не разумеюць
чаму так здарылася
Некаторыя ўжо нават падумалі
Што можа і ім трэба было
яшчэ да жыцця
Пачаць пісаць штосьці ў прозе
Тады яшчэ раз
дацаніў бы іх свет
І падарыў ім
яшчэ адно жыццё
Такое ў рэальнасці штодзённасці
З пачуццямі такімі простымі
як вада з калодзежа
Халодная
але не надта калючая
А так трэба было ім
цягнуць кожнага ранку
І цягнуць пакуты
звар'яцелага галавы
Кланяцца ценям
якія не ішлі спаць
І верыць
у чорна-белы краявід
Які выходзіў

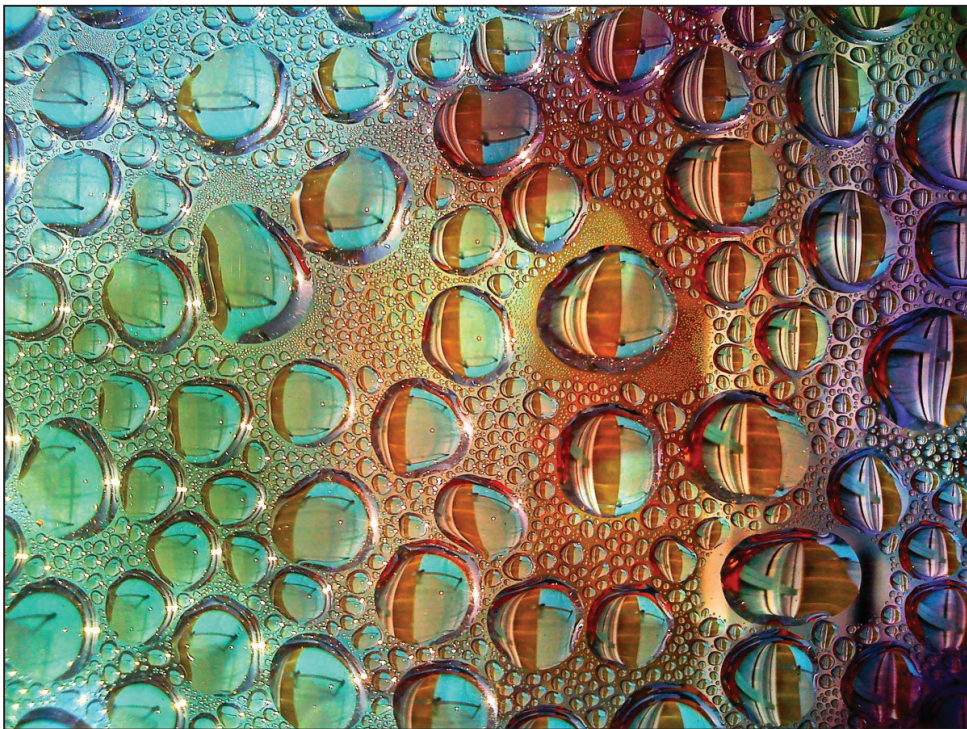
з пакусанага алоўка
І рабіў рысы
на змучанай картцы
Якая і так згарыць
разам з домам-музеем
У якім жыве яшчэ толькі
апошні захавальнік
Слоў якіх ніхто ўжо
не разумее
Але адчувае
кожнай костачкай
Свайго
невыводна балючага цела

Што будзем рабіць
Калі ніхто не прыйдзе
На нашае пахаванне?
Устанем з магілы
І будзем разглядацца
За незнаёмымі прахожымі
Якія прыйшлі на могілкі
Наведаць сваіх родных
І прасіць іх будзем
Каб на адну хвіліну
Сталі нашай сям'ёй
Можа нават пааб'ячаем
Што атрымаюць яны за гэта
Частку з маёмасці
Якую нажывалі мы
ўсё жыццё
І якой не падзялілі
ў завяшчанні
З-за недахопу часу на задуму
Над тым што будзе
Пасля нашай смерці
Першы прахожы ўцячэ ад нас
Так хутка што не паспеем
Адкрыць вуснаў
каб штосьці сказаць
Другі пастукае пальцам у галаву
(Сваю а не нашу)
І хуткім крокам аддالیцца
Забываючы затрымацца
Над магілай сваёй маці
А трэці пачне смяяцца
І будзе гэта смех
Адарванай ад цела душы
Радасны і поўны ўсіх гукаў
Якія можа выкінуць з сябе
Чалавечая душа
Доўга будзе смяяцца
А калі скончыць
Пакажа белым пальцам у бок
Дзе над труной стаяць
Маладыя мужчыны
У форме пахавальнага завода
І ніхто больш

Я даю табе рукі свае
А ты прымаеш іх
да свайго свету
У якім апрача цябе

Ёсць толькі міраж і думка
Якую хоча зразумець
Твая каляровая постаць
Пазбаўленая тулава
Але з галавою ў вышынях
Дзе лётаюць аднакрылыя
З вачамі на ўсе бакі эльфы
Здзіўленыя месцам
У якім знайшлі яны сваю
Зачараваную каралеву
Хочацца ім смяяцца
але страх
Перамагае ўсе патрэбы
І нават не размаўляюць яны
І не глядзяць у той бок
Дзе магла б апынуцца
Твая сонная зачараванасць
Захопленая міміка твая
З якой можна прачытаць
Так як з кожнай кніжкі
Што толькі недастасаваныя
Да таго і таго і яшчэ чагосьці
Маюць права
прапанаваць змены
У свеце тваім які стараецца
Запанаваць над светам маім
І над тым які чакае
На няведама што і штосьці
Што магло б затрымаць тое
Што смерцю называецца
І забойствам
і стрэлам у патыліцу
З якой вылятаюць
птушкі сонныя
Са здзіўленнем
на дзюбах сваіх
Што не ты
а хтосьці іншы
Разбудзіў іх і вырашыў за іх
Не прымаць зложаных на крыж
Рук маіх як не сваіх
І непатрэбных і пазбаўленых
Здольнасцей
каб зброю трымаць
І страляць і забіваць
І верыць у тое
што няма выхаду
Дзверы ўсё зачыненыя
А ключ ляжыць
на дне вады
У якой можаш пабачыць
твар свой
І здзівіцца адлюстраванню яго

Як да канца быць словам
Такім пісаным малой літарай
З галоснымі і зычнымі
Мяккімі і цвёрдымі
Свісцячымі і шыпячымі
І не ведаю яшчэ якімі
Іншымі знакамі
Толькі не знакамі прыпынку
Баюся што пасля іх
Не вярнуся ўжо
да зялёнай травы
Якая сніцца па начах
І дае ранкам сілу
застылым мускулам
Схапіцца за край ложка
І паднесціся ў змаганні
І ісці да краявіду
за імгой схаванага
Без якога кожны крок
Даўно страціў бы свой сэнс
А так прыкідаецца ён
уладаром таго
Чаго уладаром ніколі
не быў і не будзе
І таму слова яго бароніць
Не тое выказанае а запісанае
На пажыццельнай паперы
Што днём бывае вобразам
А ноччу хаваецца ў цені
І крычыць што яго няма
Нямашака і не не не
І быць не хоча і не будзе
Бо літары баляць
і агнём паляць
А можа не агнём а ветрам
Якому не да слоў і думак
Бо ён ляціць і дзьмухае
І гуляе з тым што робіць
Каб ніколі не сказаць
Што ён слова
Што смутак
Што прамінанне

Фота pxhere.com

Адно толькі слова

Паўлюк СОКАЛ

Ішоў па прычальнай сценцы Кацярынінскай гавані, што ў запалярным горадзе Палярны, начальнік палітадзела флатыліі і думаў пра вялікую і магутную расейскую мову. Вось, напрыклад, слова «вы...баць». Гэта і аб'явіць спагнанне, і правесці выхваўчую працу з падначаленым, і вылаяць за нейкія хібы ў форме адзення, у дысцыпліне... ды за што заўгодна. Не кажучы ўжо пра асноўны, так бы мовіць, спракавечны сэнс.

А пра што яшчэ думаць палітработніку? Не пра міжпаходавы ж рамонт ці там пра заняткі па спецыяльнасці. Палітработнік — асоба тонкая, гуманітарная. Думае пра высокае, не ўсім даступнае.

Адно толькі слова, а якая безліч нюансаў, значэнняў, тонаў-паўтонаў!

Вось злавіль, напрыклад, матроса ў самаволцы — арыштавалі і на гаўптвахту пасадзілі. Адседзеў, вярнуўся — як ён пра здарэнне браткам-маракам распавядзе? Скажа — «вы...балі». Або застукаў яго камандзір баявой часці ў час прыборкі за нейкай іншай справай і разнос устроіў. «Не вымаючы». Зноў скажа: «бычок вы...баў».

Як мінаў караблі ОВРа, выскачыў з бліжэйшага СКРа матросік чарнявы. Усё правільна зрабіў: загадзя на страйвы крок перайшоў, руку да бесказыркі ўскінуў і з моцным акцэнтам нешта прагергетаў. З усяго толькі і зразумеў контр-адмірал, што «...дазвольце звярнуцца...» Спыніўся: «Ну, што табе, сыноч?» — Няправільна гэта, парушае прынцып адзінаначалля, але што возьмеш з неадукаванага сына гор... Ці, можа, якіх там пустынь...

«Сыноч» зноў загергетаў, і выдзеліў слых начпо некалькі ключавых словаў: «прыборка», «камандзір» і «вы...бе».

«Гэта ж трэба! Толькі што пра гэта думаў — і на табе! Відаць, кепска прыборку зрабіў, і за гэта камандзір ці спагнанне аб'явіў, ці, можа, аблаяў», — падумаў палітработнік, унутрана сцэпануўшыся. — Непрыемна, калі матрос пры адмірале такія словы ўжывае. Больш натуральна, калі наадварот. Але што тут казаць? Тлумачыць яму, што з такімі пытаннямі да адміралаў не звяртаюцца, што ён увогуле павінен звяртацца толькі да камандзіра аддзялення, бэссэнсоўна.

А матрос стаяў і чакаў. Чаго чакаў? Відаць, справядлівасці. Можа, чакаў, што адмірал зараз жа выкліка ягонага крыўдзіцеля-камандзіра і тут жа на шматкі падзярэ? «Як Бобік грэлку...» — прыйшла недарэчы контр-адміралу прыказка, і ён нечакана для сябе заўсміхаўся. Добра так заўсміхаўся. Па-бацькоўску. Не, нават па-дзядоўску, бо па гадах якраз у дзяды гэтаму чарнявату азіяцкі падыходзіў.

— Сыноч! Ты ж прысягу даваў! Даваў жа? — зрабіў паўзу і востра ўперыўся ў матроса: — Даваў?

— Прысяга... э-э...даваў, — згадзіўся матрос.

— Вось! — узрадаваўся начпо. Ён то ведаў, што матрос прысягаў, але не быў упэўнены, што той зразумее сэнс ягонага пытання, і тады іхняя гутарка пяройдзе ў гутарку двух глухіх. — Даваў! А там што запісана? Што там запісана? (Чорт, ці не вельмі складана я выказваюся?)

— Што запісана? — паўтарыў матрос.

— А там запісана так: «...стойка пераносіць усе нягоды і цяжар ваеннай службы!» — Контр-дмірал выпрастаў спіну і падняў угору па-старэчаму крываваты ўказальны палец. — Стойка!

Пераносіць! Нягоды! А тое, што цябе камандзір...э-э...(А-а! Ато не зразумее.) вы...баў! Ха! Плюнь! Гэта і ёсць тыя самыя нягоды!

— Нэ запісана, — сказаў матрос.

— Ты-ы... гэт-та... вось што... Ты са мной не спрачайся. Ты колькі служыш?

— Я колькі служыш?

— Ну вядома, ты! Я ўжо трыццаць шосты год служу...

— Я — «карась». Паўгода служыш.

— Дык ты са мной не спрачайся.

Значыць так: перадасі камандзіру, што я загадаў яму ў цябе залік тэксту прысягі прыняць. І хай мне даложыць. Зразумеў? Паўтары!

— Камандыру мая прысяга казаць, камандыр адміралу казаць...

— Правільна! Толькі ты без крыўды.

Гэта ж служба, сыноч. А тое, што цябе камандзір вы...баў, ты і ў галаву не бяры. Гэта служба! Яна такая! Цябе вы...балі, а ты страпануўся — і служыш, быццам нічога не здарылася. Эх! Мне б твае гады!..

Памаўчаў.

— Ты што думаеш, сыноч — твайго камандзіра ніхто не ...бе? Ха! Каб жа так! Проста вам, матросам, гэта невядома. А насамрэч... Як твайго камандзіра прозвішча? Ягораў? О-хо-хо! Твайго Ягорава камандзір дывізіёна кожны дзень так на каркалыгу надзяе, ажно прасціна ўздымаецца! — Контр-адмірал разышоўся. Бачыў даверлівыя шчылінікі вачанятаў матроса і імкнуўся ў даступнай форме данесці тое, у чым быў перакананы. І можа нават выклікаць якіясьці добрыя да сябе пачуцці. — Я твайго Ягорава ведаю. Летась на парткамісіі мы яго так вы...балі, так... Альбо возьмем камандзіра дывізіёна... Думаеш, яго ніхто не ...бе? Памыляешся, сыноч, калі так думаеш! Не часта, не. Але хоць раз на тыдзень, камандуючы... Па-сакрэту скажу, сыноч. Раз на месяц я ў Севераморску бываю ў начальніка Палітупраўлення флота. І мяне там так, бывае, ...буць! Ты не ўяўляеш! Але вы...буць, я зраблю пэўныя высновы, вярнуся сюды, вы...бу падначаленых... Глядзіш, праз пэўны час і заўвагаў у мой адрас меней. А галоўнае, сыноч, галоўнае — не прымаць блізка да сэрца гэта ўсё. Памятаць прысягу і стойка пераносіць... Ты зразумеў, сыноч? Цярпі. Прывыкнеш пакрысе.

Ды што гэтыя твае тры гады? Блісь — і дадому. З пачуццём гонару...

Зноў памаўчаў. Матросік чакальна, з надзеяй пазіраў яму ў твар. Што яму яшчэ сказаць? Здаецца, добра ўжо сказаў. Правёў выхваўчую працу.

— Ну, добра. Ідзі ўжо. Не забудзь камандзіру пра прысягу дакладзі.

Матросік крутануўся — далонь ля бесказыркі — кругом. Пайшоў на карабель.

І контр-адмірал пасунуўся на сопку, да сябе ў палітадзел. Ішоў і злавачыся: «Бач ты, тры словы ведае, з якіх адно не для друку, а мне пярэчыць будзе!» Але нешта трывожыла. Прыйшоў у кабінет, пакорпаўся па кніжных паліцах, знайшоў запыленую кніжку «Агульнавайсковыя статуты Узброеных Сілаў СССР». Памятаў — там недзе знутры на вокладцы тэкст прысягі павінен быць. Ага. Вось. Прабег вачыма:

«Я, грамадзянін...та-та-та...камандзіраў і начальнікаў.

Я клянуся...та-та-та-та... і Савецкаму ўраду.

Я заўжды гатовы... мужна... та-та-та... і самага жыцця... — Ёркінк літар! — Калі ж я нарушу...!» Няма пра нягоды і цяжар! Я ж гэтыя словы як сваю маму памятую! Дзе ж? Ага! Так і ёсць — пераблытаў. Пра нягоды — гэта ў другім артыкуле «Статута ўнутранай службы». Некалі ў ваеннай палітвучэльні прымусалі напаміць — вось і засела, ёксель-моксель! Ну, ды і хрэн з ім, з тым матросам. Усё роўна ён, відаць, нічога з той прамовы не зразумеў.

Зразумеў. А паколькі на маладосці заступаў на дзяжурства амаль штодня, то ўперадзе была цэлая ноч. Прыстроіўся пад лямпачкай на скрынцы з ЗІПам і на аркушы з вучнёўскага сшытка ў клетку напісаў ліст. Да дзядзькі ў Маскву.

«Ас-салом алейкум, Юльчы-акя! Хай Алах, усемагутны і справядлівы, пашле табе, твайёй сям'і здароўе, доўгі век, хай твой дом будзе як поўная піяла...

...Юльчы-акя, я не турбаваў бы цябе, але тое, што я маю паведаміць, я магу даверыць толькі табе. Ты — мой дзядзька і разумееш, што апрача цябе пра гэта не павінны даведацца нашы... Ніхто з землякоў, а асабліва са сваякоў...

...Я служу на СКРы, служыць цяжка ў тым сэнсе, што вельмі мала прыходзіцца спаць. Тут усталяваны такі парадок, што маладыя матросы, а нават і

маладыя афіцэры маюць мала правоў. Вось і мне прыходзіцца амаль кожны дзень заступаць на дзяжурства. Гэта калі карабель наш стаіць ля прычала. У моры лягчэй.

А яшчэ я паводле раскладу па прыборках з'яўляюся прыборшчыкам каюты камандзіра. Гэта значыць тры разы на дзень, па камандзе, я павінен з'явіцца ў тую каюту, вымыць там палубу, пераборкі, подвалак, выцерці пыл, саставіць акуратна кніжкі на паліцы. Увогуле, працы няшмат, бо каюта маленькая. Але справа нават не ў прыборцы.

Нават не ведаю, як табе распавесці... Сорамна.

...Карацей — камандзір наш, як я прыходжу на прыборку, зачыняе каюту на ключ і... Ну, ты разумееш, Юльчы-акя? Мне сорамна і балюча, і страшна — ён можа зрабіць са мной што заўгодна. Напрыклад, шапнуць «гадкам», і мяне могуць выкінуць у моры за борт. Тут вельмі злыя «гадкі» — гэта матросы, якія заканчваюць службу. Камандзір ім спрыяе ва ўсім, а яны гатовы выканаць любое яго даручэнне.

Сёння па прычальнай сценцы ішоў вялікі начальнік, адмірал. Я рызыкнуў, збег на сценку і распавёў яму пра тое, што камандзір СКРа мяне амаль кожны дзень гвалціць. І ты ведаеш, што ён мне адказаў? Ён адказаў, што на флоце ўсе знаходзяцца ў палавых адносінах. Што нават з ім (я ледзьве не разрагатаўся, калі ён мне пад вялікім сакрэтам гэта паведаміў — ён зусім стары, і я не ўяўляю, што хтосьці на яго можа паквапіцца) раз на месяц нейкі ягоны начальнік робіць тое ж, што са мной камандзір.

Юльчы-акя, ты жывеш у Маскве і маеш сувязі. Зрабі, каб мяне перавялі на іншы карабель. Інакш мне не жыць...»

— Юльчы-мульчы... — незадаволеная перадражніў асабіст, разгарнуўшы аркушык у клетку. — Набяруць на флот чурбаноў, а ты правярай, што яны тут паналісальі... Глядзі вось, — сунуў аркушу суседу, — гэта акая мова? Узбецкая, туркменская? Можа, азербайджанская? У Маскву піша, Багіраву Юльчы. Сваяку, відаць... Паўсюль распаўзліся...

— Не, гэта, відаць, фарсі... А можа і не... Халера яго ведае! Паслухай, ну якія сакрэты можа гэты чурка напісаць? Што, з-за гэтага аркушыка будзеш перакладчыка шукаць? Невядома з якой мовы?

— Ну, паколькі мы выбарачна правяраем, будзем лічыць, што гэты ліст да мяне не трапіў. Так? Не настукаеш? — Кінь дурное...

А Юльчы аказаўся сапраўды з сувязямі. Праз тыдзень на Паўночны флот выправілася камісія. Ажно з ЦК КПСС. Яшчэ два тыдні флот стаяў ракам. Разабраліся з кім папала. І вы...блі. У харошым сэнсе, спагнанні аб'явілі. Камандзіра таго пасадзілі. Матросіка перавялі. Сакрэтны загад «Аб выпадках гомасэксуалізму на Паўночным флоце» выдалі. Над ім рыдаў са смеху ўвесь ВМФ.

Калі продкі сучасных рускіх былі яшчэ фіна-вуграмі ды цюркамі і вызнавалі паганства, быў у іхным пантэоне бажок, які адказваў за рост насельніцтва. Зваўся «Баць». Потым частка іх ад сваёй цюркаскай і фіна-вугорскай адраклася і падалася ў славяны, але слова гэтае і вытворныя ад яго перайшлі ў мову, што Ламаносаў прыдумаў. А яшчэ пазней, як рускія ў канцы васьмянацатага веку Літву захапілі і Беларуссю назвалі, тыя слоўцы і да нас трапілі. «Бацька», даруччы, таксама ад таго бажка. След двухсотгадовай каланіяльнай залежнасці.

Адно толькі слова, а якая безліч нюансаў!

Зачараваны словам

Да 115-годдзя з дня нараджэння Апанаса ЦЫХУНА (1910—2005)

Пётр ЦЫХУН

Наш бацька, Апанас Пятровіч Цыхун, быў вялікім патрыётам Беларусі. У служэнні ёй бачыў сэнс свайго жыцця. Яго цікавіла на гэтай зямлі ўсё, і, угледваючыся ў міражныя контуры будучыні, ён жадаў ёй толькі добра і шчасця і спрыяў гэтаму, чым мог.

Любоў да роднага слова была адным са складнікаў гэтай вялікай любові. Ён быў моваведам ад прыроды. Песні, казкі, трапныя выслоўі, прыказкі і прымаўкі, яскравы вершаваны радок — усё выклікала ў яго захапленне.

Нам, яго дзецям, здавалася, што ён заўсёды збіраў словы. Карткі з запісанымі словамі патрапляліся на вочы ўсюды: і на яго працоўным сталё, і ў куточку шуфляды. Але, як ён сам раскажваў, спачатку запісваў проста цікавыя словы, рэдкія ці знікаючыя. Асэнсаванае рашэнне збіраць слоўнік прыйшло пазней. На гэта яго натхніла знаёмства з працамі акадэміка Я. Ф. Карскага, калі ён пачаў збіраць матэрыялы для кніжкі пра свайго славуэта земляка. Ён рабіў выпіскі з яго кніг, часта цытаваў іх, мы іх абмяркоўвалі. Асабліва яго цікавілі матэрыялы па Гродзеншчыне, бо ўсё гэта было бліскім і знаёмым, але ўжо аддаленым у часе. Велічная постань Карскага, перапіска з яго сваякамі, стварэнне музея вучонага на радзіме ў вёсцы Лаха — усё гэта акрэсліла кола бацькавых інтарэсаў і падштурхнула на асабістую творчую работу.

На той час прыпадае і яго сяброўства з Ф. М. Янкоўскім, які меў вялікі досвед у гэтай справе і падахвочваў яго. Падштурхнуў і своеасаблівы «слоўнік Рэнэсанс», што назіраўся ў Беларусі ў пасляваенныя гады. Тады адзін за адным пачалі выходзіць рэгіянальныя слоўнікі таго ж Ф. М. Янкоўскага, П. У. Сцяцко, Т. Ф. Сцяшковіч, Г. Ф. Юрчанкі і інш. І дзяржава іх падтрымлівала.

Праца інспектарам Гродзенскага раённага аддзела адукацыі спрыяла збіранню слоўнікавага матэрыялу. Шматлікія камандзіроўкі, сустрэчы з рознымі людзьмі давалі яму магчымасць ахапіць моўную прастору ва ўсёй яе шырыні і разнастайнасці. Ён ведаў усе вёскі раёна, нават самыя аддаленыя, і, галоўнае, сам там пабываў. Асабліва ён любіў глухія вёсачкі, дзе мова збераглася амаль некантамі.

Спрыяў таму і яго характар — адкрыты і добразычлівы. Ён лёгка сходзіўся з людзьмі і выклікаў на размовы. Дапамагала яму і пасведчанне збіральніка фальклору, якое «дастаў» у Акадэмію навук старэйшы сын Генадзь.

Запісваў словы ён усюды, дзе было магчыма: у прыгарадным аўтобусе, на кірмашы, на прыпынку, у застоллі, на калгасным полі, пры выпадковай сустрэчы. Помню, як ён раскажваў пра

Апанас ЦЫХУН

свае паездкі ў Аўльс: «Хлопцы ўскачаць у дызель — на працу едуць, а я да іх ціха падсяду. А яны сыплюць і сыплюць, толькі рогат ідзе. І мова такая — паспявай запісваць!»

У яго была нейкая ўнутраная скіраванасць на гэтыя слоўныя скарбы, своеасаблівы нюх, і ён яго не губляў ні ў якіх абставінах. Адзін раз ён мне казаў: «Учора сусед Болек дзверы нам ставіў, дык пакуль ён устаўляў, я ад яго 30 слоў запісаў, і ўсе цудоўныя». Словы ён заўсёды стараўся запісаць так, як пачуў, у іх жывым асяроддзі — будзь то вокліч, пытанне, яркі выраз, прымаўка, прыпеўка ці нават лаянка. Ён разумеў, што слова жыве поўным жыццём толькі тады, калі стаіць на сваім месцы. І ў гэтым плане ён быў прынцыповым.

Слова для яго было і матэрыялам, і інструментам. Бо ён пісаў вершы, апавяданні, краязнаўчыя нарысы. Выхад на пенсію ён успрыняў як магчымасць цалкам аддацца творчай рабоце: «У мяне ёсць што рабіць». Менавіта праца над слоўнікам у той час стала галоўнай. Матэрыялу ўжо набіралася шмат, але ён лічыў, што ахапіў яшчэ не ўвесь рэгіён. У яго быў складзены план, дзе трэба было пабываць. Там былі не толькі назвы вёсак, але і іменны канкрэтныя людзей, якіх ён ведаў і цаніў. Бывала, ён задуменна гаварыў: «У Ліхачы б з'ездзіць», а раніцай наступнага дня апраўся і знікаў. Вяртаўся позна вечарам, часцей вясялы і шчаслівы, вытрасаў свае запісы, распавядаў аб людзях, аб сваёй удачы.

Жанчын яму ўдавалася разгаварыць лягчэй, чым мужчын. Але бывалі выпадкі, калі ён вяртаўся засмучаны, расхвалываны. Успамінаецца такі яго апошні. «Адзін раз я трапіў на хутар. Сустрэлася гаваркая жанчына, я пачаў ад яе запісваць. Раптам у хату ўваходзіць мужчына і, глянуўшы пыліва на мяне, пытае жонку: «Што гэта?» Тая пачала тлумачыць. Не даслухаўшы да канца, ён мне строга сказаў: «Няма вам чаго тут рабіць!» Гаварыў ён з расейскім акцэнтам і выглядаў нейкім дагледжаным. Я вынуў пасведчанне і хацеў паказаць яму. Але ён адхіліў маю руку і паўтарыў зноў: «Няма вам чаго тут рабіць!» Прышлося, як кажуць, пайсці не солана хляб-

нуўшы. Ужо на прыпынку мне раскажвалі, што гэта быў былы ксёндз, які адсядзеў 15 гадоў у сталінскіх лагерах у Сібіры. Жыццё тое, відаць, прывучыла яго быць асцярожным і не даваць кожнаму: «Ходзяць тут розныя, вынюхваюць, а потым...» Бывалі выпадкі, калі «адукаваны» сын псаваў усю справу: «Што вы яе слухаеце, што яна бачыла? Прасядзела тут век у гэтай хаце...»

Не адзін раз ён ездзіў у вёскі на мяжы з Літвой, каб прасачыць уздзеянне суседзяў на нашыя гаворкі; многа запісаў зрабіў ад беларускіх татар, якіх сам адшукаў; помняцца яго ад'езды ў Ятвезь, дзе ён спрабаваў намацаць яцвяжскія карані ў тутэйшай мове. Асабліва яго радавалі паездкі ў шляхецкія акаліцы. Ён выявіў, што там найбольш чыстая беларуская мова. Ілічыў прычынай тое, што шляхта жанілася паміж сабою.

У сваіх шматлікіх вандроўках па Прыняманскім краі ён збіраў не толькі словы, але і прымаўкі, краязнаўчыя звесткі, запісваў песні. А чаго вартыя гідронімы ракі Свіслач, сабраныя ім! Гэта ж трэба было абысці шматлікія паселішчы ад вытокаў ракі да вусця і ў кожным запісаць назвы ўсіх урочышчаў, узгоркаў, нізінак, выспаў, сажалак. І гэта зрабіў адзін чалавек, без усялякіх камандзіровак, чалавек, якога рухала толькі яму вядомая ўнутраная патрэба.

Калі пачалася апрацоўка сабранага матэрыялу, стала зразумела, што гэта складаная справа і можа расцягнуцца на гады. Я надумаў падключыцца да яе. Прышлося ахвяраваць адпачынкам, браць адгулы. Кожны дзень у нас пачынаўся з карпатлівай працы над словамі. І цяпер, успамінаючы той час, я магу сказаць, што гэта былі адны з самых шчаслівых момантаў у маім жыцці. Дакрапанне да прававечнай мудрасці народу, прафільтраванай праз сіта вякоў і гадоў, адшліфаванай думкамі пакаленняў і светлых галоў, ззяючай светам і колерам гэтай зямлі, насычанай водарам, пахамі яе лясоў, рэчак і лугоў — усё гэта ўражвала. Здавалася, сама вечнасць глядзіць у вочы і нязмушана праходзіць праз цябе. Асоба таты стаяла побач — улюбёнага сына, захопленнага збіральніка гэтага багацця, нястомнага працаўніка.

Не раз мы з ім заміралі заварожана над глыбінёй сэнсу якога-небудзь выразу ці, наадварот, да слёз смяяліся ад дакладнасці і трапнасці сказанага слова. Дух неўміручасці лунаў над гэтай неабсяжнай моўнай прасторай.

Слоўнік ахоплівае вялікі адрэзак часу: уваходжанне Заходняй Беларусі ў склад БССР, вайна, пасляваенны аднаўленчы перыяд, будаўніцтва сацыялізму, жыццё ў так званым «развітым сацыялізме».

Апрацоўвалі і рыхтавалі слоўнік мы яшчэ ў савецкі час. Многа матэрыялу было выкінута (і, на жаль, беззваротна)

па цензурных прычынах: мы разумелі, што гэта не пройдзе. Прынцып, якім мы кіраваліся, быў просты: слоўнік павінен быць жывым, у ім павінна гучаць толькі жывая мова.

Матэрыял збіраўся бацькам у межах сучаснага Гродзенскага раёна. Слоўнік, па сутнасці, з'яўляецца дыялектным, але намнога шырэйшы. Каштоўнасць яго ў тым, што ўпершыню на пэўнай тэрыторыі сабраны ўнікальны па колькасці слоўны матэрыял, многія словы наогул ніколі не фіксаваліся. Адзін мой знаёмы сказаў: «Я ніколі не чуў такіх слоў, але калі прачытаў у слоўніку, дык здалася, быццам я іх ведаю». На што я адказаў, што гэта яго падсвядомасць беларуская распазнала ў іх нешта і вяртае цяпер яму.

Праілюстраваны слоўнік прыкладамі, натуральнасць якіх адразу падкупляе і выклікае сімпатыю, а часам нават здзіўленне сваёй першароднасцю. Гэта адзначаюць многія, у тым ліку і я, бо мне пасля прыйшлося праглядаць і іншыя слоўнікі. І бацькаў у гэтым плане многім дасць фору. Натуральнасць тлумачыцца тым, што прыкладны ўзятая непасрэдна з жыцця і што нясучы на сабе адбітак канкрэтнага часу, асяроддзя, побыту, асобы.

Большасць ілюстрацыйнага матэрыялу так была «схопленая» ў народзе збіральнікам, што не патрабавала вялікай дапрацоўкі. Але былі і выпадкі, калі прыклад не падабаўся бацьку: «Не бачна слова, слова не працуе». Даводзілася прыклад прыдумваць, і не заўсёды гэта было лёгка. Мы пакручвалі слова так і гэтак, каб яно зайграла, заблішчэла, загаварыла. Мянлялі яго атачэнне. І толькі калі пераконваліся, што слова адчувае сябе камфортна і прырода яго не згублена, прыклад прымаў. Калі ж не прыходзілі да згоды, мы звярталіся да нашай маці Марыі Аляксееўны. Яна добра ведала мову, і яе па праву можна лічыць суаўтарам слоўніка. «Дык гэта проста», — казала яна і... выдавала шэдэўр. Яна была для нас своеасаблівым эталонам і цензарам.

Не раз мы заседжваліся за працай далёка за поўнач. Шмат праблем і тэмаў было абмер-

кавана. Часцей усяго гэта быў роздум аб лёсе Беларусі, народу, мовы. Вельмі цікавымі былі расказы бацькі, дзе, калі, ад каго запісана слова.

За кожным словам стаяла свая гісторыя, свае асобы. Адзін з такіх расказаў вельмі памяtnы. Шкада толькі, што я тады не прыдаў значэння, у якой вёсцы гэта было, а цяпер ужо не ўзняўш. «Мне жанчыны казалі: «Нам няма часу разгаварваць — работа стаіць. Вы ун да Салаўя ідзеце, ён вам цэлую бочку арыштантаў нагаворыць». Хата яго стаяла апошняя. На стук ніхто не азваўся. Я націснуў на клямку дзвярэй. Насустрач выйшаў невысокі чалавек і дапытліва глянуў на мяне. Па парадку ў хаце было відаць, што жанчыны тут няма. Адказаў ён мне неахвотна. Я прыкмеціў, што на сцяне на цвічку вісіць смычок, а на шуфлядзе ляжыць скрыпка, загорнутая ў хустку. «Граеце?» — спытаў я. — «Так, трохі...». Я папрасіў скрыпку і правёў смычком. На дзіва, скрыпка была наладжана, і гук быў добры. Я сыграў польку, потым абэрак. Чалавек нека адразу палагоднеў і ўжо адкрыта глядзеў на мяне. Я працягнуў яму скрыпку: «А вы!». «Я заграю вам вальса», — сказаў ён. І гэта трэба бачыць, як ён іграў. Слых ён меў выдатны і са скрыпкой што хацеў, тое і рабіў. Іграў ён як у вясковых аркестрах. Скрыпка яго спявала, пералівалася, то раптоўна ўзвігвала, ці, наадварот, нека рэзка давала гук знізу. І сам ён свяціўся ўвесь, бы гэтая музыка распіралася яго знутры, а перад ім быў не я, а цэлае вяселле. Потым ён сыграў польку. А як урэзаў кракавяк, так адбіваў такт абцасам, што здавалася, сам са скрыпкой скача таго кракавяка. Пасля гэтай музыкі яго як прарвала. Гаварыў ён многа. Мова яго была сакавітая, іскрыстая, дакладная. Гэта быў сапраўдны салавей — ён не гаварыў, а спяваў. Настолькі ў яго гутарцы ўсё было да месца. Прымаўкі сыпаліся адна за другой, параўнанні былі — як цвікі забіваў. А потым і сам увайшоў у смак: «А такое слова ведаеце? Гэ-э, такога цяпер не ўчыеш!» Я не паспяваў за ім запісваць. Развіталіся мы — як лепшыя сябры. Ён паскардзіўся, што памерла жонка, што ў акрузе мала музыкантаў, няма з кім іграць. Пасля чаркі, настоенай на нейкіх карэньчыках, ён праводзіў мяне аж да прыдарожнага крыжа. Цікавы быў чалавек... кім бы ён мог стаць, каб умовы іншыя? Я планаваў з ім яшчэ раз сустрэцца, але не паспеў. Як потым раскажвалі, тралявалі лес, няшчасны выпадак, і ён загінуў».

Вось такія самародкі патрапляліся на шляху нашага бацькі. І сам ён быў з іх ліку. Адзін раз ён так мне сказаў: «Народ творыць кожны дзень, кожны час, тут ці ў іншым месцы. Наша задача — сабраць гэта і зрабіць здабыткам усіх».

У яго гэта атрымалася годна.

АСТРОЎСКІ. Часам магчыма немагчымае

Святлана Воцінава. Астроўскі. Сонечны крут. — Мінск: Цымбераў, 2025.

Змітрок КУЗМЕНКА

Біяграфію вядомага чалавека можна напісаць па-рознаму.

Можна скрупулёзна выкласці ўсе дакументальна зафіксаваныя факты і акалічнасці ягонага жыцця. Але такая кніга будзе цікавая хіба сваякам героя ды вузкаму колу адмыслоўцаў.

Можна даць волю фантазіі і ажывіць расповед прыдуманымі сцэнамі, інтэр’ерамі і дыялогамі. Але гэта будзе ўжо не зусім біяграфія, а мастацкі твор.

А можна спалучыць абодва гэтыя варыянты, захоўваючы аптымальны баланс. Тады ў таленавітага аўтара атрымаецца займальная, цікавая кніга. І што самае галоўнае — цалкам праўдзівая.

Па гэтым шляху пайшла Святлана Воцінава, пішучы біяграфію Юрыя Астроўскага — выдатнага нашага навукоўца, заснавальніка айчыннай біяхіміі.

І ў яе атрымалася напоўніцу.

На фоне асноўнага дакументальна-біяграфічнага сюжэту па старонках кнігі раскіданыя шматлікія моманты-эпізоды, якія прымушаюць то сумаваць, то абурацца, то ціха радавацца, то весела ўсміхацца.

Галоўны лекар абласной бальніцы, які адмаўляецца даць супрацоўніцы некалькі дзён за свой кошт. Добра ведаючы, што просіць яна гэтыя дні, каб тэрмінова звязіць невылечна хворую малую дачушку ў Ленінград, атрымаўшы выклік з тамтэйшай акадэмічнай клінікі... Што рухала гэтым чалавекам? І ці меў ён наогул права звацца доктарам?

Высокапастаўлены чыноўнік, які, дазнаўшыся, што жыццёва неабходную аперацыю яму будзе рабіць жанчына, катэгарычна патрабуе: «Папрашу, каб ніякіх баб-с», і атрымлівае ў ад-

каз хвосткае: «Калі хочаш жыць, тады толькі да гэтай бабы».

Вітаміны супраць алкагалізму пад кожнай накрывкай гарэлачнай пляшкі.

Красамоўная расшыфроўка назвы хімічнага рэчыва альдэгід. Ці многія школьныя настаўнікі і ўніверсітэцкія выкладчыкі тлумачаць гэта на занятках і лекцыях?

Незвычайнае лецішча Астроўскіх у Азёрах. Дом, у якім, на думку суседзяў, можна было ўключыць ацяпленне... па тэлефоне. (Ага-ага, накручваючы нумар на дыскавым апарате, бо кнопкавыя ў тых часы савецкія людзі маглі бачыць хіба што ў італьянскім серыяле «Спрут»).

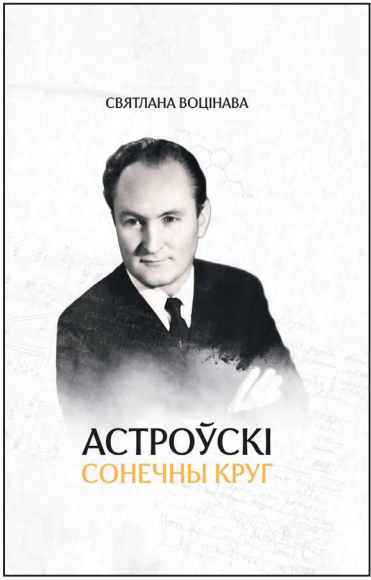
Схаваныя дзверы ў апячатаную пасля Чарнобыля радыёлагічную лабараторыю, пра якія ведаў толькі заснавальнік Інстытута біяхіміі. А мо і сам паклапаціўся пра іх існаванне — на ўсялякі выпадак.

Беларускія вершы Юрыя Астроўскага. Можа, не зусім дасканалыя па форме, але такія шчырыя і глыбокія.

Але самае неверагоднае і фантастычнае — гэта калі біяграфія незнаёмага чалавека пралівае святло на гісторыю твай сям’і...

Рэч у тым, што мая прабабуля Агаф’я на самым пачатку нямецкай акупацыі двойчы хадзіла ў Менск шукаць свайго сына Івана. Нехта наказаў ёй, што яго бачылі там у лагеры для ваеннапалонных і што немцы адпускаюць шарагоўцаў, калі па іх прыйдзе маці, бацька ці жонка. Абедзве выправы скончыліся нічым. І больш ніякіх звестак пра дзядзьку маёй маці няма.

Наогул, уся гэтая гісторыя падавалася мне неверагоднай. Па-першае, само падарожжа за 170 км з вёскі пад Талачынам да Менска (пехатою!) выглядае амаль фантастычна. А па-дру-

гое — каб немцы ды вось так проста каго-небудзь адпускарлі? Гэта яшчэ больш фантастычна. Ці існаваў наогул гэты лагер? А калі нават і існаваў, то дзе; і як магла дапаць туды простая вясковая кабета, якая за ўсё сваё ранейшае жыццё, мусіць, нідзе далей Талачына не была.

І вось раптам Юрый Астроўскі ў сціслых успамінах пра пачатак вайны, якія займаюць літаральна некалькі машынапісных старонак, згадвае зладжаны нацыстамі ў Менску зборны пункт для ваеннапалонных, адкуль цягам першых тыдняў акупацыі сапраўды можна было забраць блізкага чалавека. І нават называе дакладнае месца, дзе месціўся той часовы лагер: у абнесеных калючым дротам недабудаваных шасціпавярховіках насупраць Парку Чалюскінцаў. Родная цётка будучага сьлыннага вучонага нават уратавала адтуль некалькі вязняў, назваўшыся іхняй маці.

Не верачы вачам, я зноў і зноў перачытваў неймаверныя радкі. Значыць, усё праўда!

Але што сталася з тымі шасціпавярховікамі? Ці перажылі

яны вайну? І навошта іх увогуле будавалі на самым ускрайку Мінска?

Наўрад ці гаворка тут пра сумнаведомыя Пушкінскія казармы, што на рагу сённяшніх вуліц Якуба Коласа і Калініна. Там толькі тры паверхі, і да пачатку вайны, наколькі мне вядома, яны былі ўжо дабудаваныя. Дый да Парку Чалюскінцаў адтуль не так ужо і блізка. Між тым, Юрый Астроўскі ўпэўнены піша пра недабудаваныя шасціпавярховыя будынкі насупраць парку. Таму застаецца толькі адзін варыянт: лагер на месцы колішняй усебеларускай сельскагаспадарчай і прамысловай выставы. Нацысты маглі прыстасаваць пад лагерныя баракі некаторыя ацалелыя выставачныя павільёны. І там жа, у раёне цяперашняга бульвара Талбухіна, перад самай вайной нібыта пачалося будаўніцтва дамоў для высокага вайсковага камандавання. Ці не гэтыя аточаныя агароджай з калючага дроту недабудаваныя цагляныя гмаі бачыў шаснаццацігадовы Юра Астроўскі якраз супраць былога Камароўскага лесу?

Немцы забралі Талачын 8 ліпеня. Але, каб можна было рызыкнуць выправіцца стуль да Менска, фронт мусіў адкаціцца яшчэ далей на ўсход. Да таго ж, папярэдне ў глухую лясную вёсачку павінна была дайсці чутка пра мінскі лагер і пра тое, што там быццам бы ўтрымліваецца Іван Іўчанка.

Можна меркаваць, што прабабуля Агаф’я хадзіла ў Мінск у жніўні або нават у верасні. Да таго часу нямецкая паблажлівасць першых тыдняў вайны змянілася на жорсткасць, і нікога з палонных нацысты ўжо не адпускарлі.

Вядома, чутка магла быць непраўдзівай, і родны брат маёй бабулі мог ніколі не быць у тым

лагеры. Але маці хадзіла шукаць сына двойчы, а значыцца, яна давярала атрыманым ад некага звесткам.

Івана Іўчанку маглі перавесці ў Пушкінскія казармы або ў галоўны лагер у Маскоўшчыне; ён мог патрапіць у лагерны лазарэт ці проста згубіцца ў тлуме зняволеных. Таму прабабуля і не знайшла сына.

Нарэшце, з Іванам магло здарыцца самае страшнае. Памятайма, што ў мінскім шталагу ад голаду, хваробаў і нялюдскага стаўлення аховы загінулі тысячы ваеннапалонных.

Так ці іначай, але цяпер я іншымі вачыма буду глядзець на прылеглую да Парку Чалюскінцаў забудову бульвара Талбухіна. Уяўленне малое постаць здарожанае вясковае жанчыны ў шэрай ад дарожнага пылу хустцы, якая падыходзіць да абкручанай зверху калючым дротам брамы ды спрабуе штосьці тлумачыць ахоўнікам. Але тыя праганяюць яе прэч. Магчыма, загразіўшы зброяй...

Юрый Астроўскі — сьлынный беларускі навуковец, пра якога да нядаўняга часу я не ведаў практычна нічога, — у кароткіх успамінах з часоў свайго юнацтва нечакана для мяне падсвіццў адзін з найбольш таямнічых і трагічных эпізодаў гісторыі маёй сям’і. Дый не толькі маёй.

І ад гэтага зрабіўся нека асабліва блізкім.

Неверагодна? Так, неверагодна.

Але раздумваеш пра гэта — і ўжо не такой немагчымай уяўляецца фантастычна-жартаўлівая задума мастацкага фільма пра Юрыя Астроўскага з Колінам Фёргам у галоўнай ролі, якая агучваецца на заключных старонках кнігі.

У гэтым свеце часам здараецца немагчымае.

То, зрэшты, — чаму не?

«Казкі для дарослых» Галіны КАРЖАНЕЎСКАЙ

В. Г.

Міма кнігі з такой назвай ніколі не прайду, не спыніўшыся. Аднойчы ў юнацтве, выпадкова трапіўшы ў мае рукі, том «Бытавых казак» перавярнуў мой ракурс успрымання казак, а пазней трапілася ў рукі выдатная кніга расейскага аўтара — там былі фантастычныя гісторыі, па сутнасці — казкі для дарослых, што і было пазначана ў падназве. Памятаю не ўсе, не помню імя аўтара і назвы кнігі, але дагэтуль жыве адкрыццё незвычайнага сусвету тых апавяданняў. Тады ж і сфарміравалася ўяўная планка якасці тых самых «дарослых казак», якой дасягаюць далёка не ўсе мне вядомыя аўтары.

Галіна Каржанеўская для мяне найперш — паэтка, публіцыстка. Так, у ФБ іншым разам сустракаў, чытаў яе пражэктныя зацёмкі. Буду шчырым: не надта каб уразілі, адно, чаго нельга не

заўважыць, — чысціня мовы, мяккая шчырасць апавядальніка. Перачытаў сказ і падумаў: халера ж, ды многія сённяшнія аўтары якраз і імкнуцца найперш уразіць. Хто чым і хто як можа...

І вось — кніга прозы. Дакладней, тут яшчэ і п’есы (а з імі ў мяне гэтаксама свае адносіны, на жаль, не такія цёплыя, як з казкамі. Цяжка мне іх чытаць, а выказвацца і таго больш). Што праўда, так аўтарка і пазначыла далей: «Творы розных жанраў». Першы — гэта быль, другі — быццам звычайнае апавяданне. Але і ў першым, і ў другім няўлоўна прысутнічае не тое каб нешта казачнае, але досыць містычнае.

Вельмі быў здзіўлены аповедам «Дзень добры, будучыня». Па праўдзе, ніяк не чакаў ад аўтаркі, найперш вядомай сваімі кнігамі дзіцячых вершаў, жанчыны паважанага ўзросту вось такой тэмы... І быў вельмі ўражаны яе раскрыццём. Не буду спойлерыць, скажу хіба,

што аўтарка цікава падала тэму бессмяротнасці душы і рэінкарнацыі. Тэма насамрэч сур’ёзная, дагэтуль ломяцца копі адносна таго, мае душа памяць ці не. Калі не, дык няма ніякага сэнсу спадзявацца і разлічваць на бессмяротнасць, калі мае — дык чаму б не ўстанавіць камунікатыўныя шляхі між жывымі і памерлымі... Версія Галіны Каржанеўскай, цалкам фантастычная, канешне, як па мне, мае права не проста на існаванне, але і на аснову для досыць вялікага твору. Пры ўсім, версія падаецца аўтаркай менавіта як гісторыя, досыць цікава напісаная, сэнс якой раскрываецца літаральна ў апошнім сказе.

«Прыхадні» здзівілі не менш — гэта, безумоўна, фантастычнае апавяданне з вельмі няпростай загадкай, якая і прыканцы не раскрываецца цалкам. І зноў жа, тэма — арыгінальная, пададзеная свежа, з таямніцай, да якой чытачу трэба дайсці самому.

Непасрэдна самі казкі для дарослых — невялікія абразкі, дзе ўсмешка на вуснах можа быць выклікана і незвычайным наборам герояў, і нечаканым заканчэннем, а разам станецца трошачкі тужліва. І зразумееш Мураша з ягоным пытаннем да свайго мурашынага Бога:

— Уразумі мяне, грэшнага, навошта я жыў на белым свеце?

Адзначу яшчэ раз мову — вельмі чыстую, нечым нават празрыстую. Ахайнае пісьмо. Такое, што нейк пакрысе знікае з сучасных кніжак новых аўтараў...

...У кніжцы крыху больш за сто старонак. Трымаю яе ў руках, разумею, што ў пэўным сэнсе гэта быццам падсумаваанне аўтаркай апошняга зробленага. І вось тут ужо туга іншага кшталту, абумоўлена і аб’ёмам кнігі, і накладам, і непасрэдна выданнем. Хай не крыўдзе аўтарка, ды ў выданні гэтых казак ёсць зусім не казачны флёр, а цалкам рэальны, дастаткова горкі на

смак, водар сённяшняй паўсядзённасці. Досыць прыкры, каб пазбавіцца яго хоць на які час...

Заўважаю, як большае колькасць аўтараў, самага рознага кшталту, хто імкнецца выдаць сваё, ужо не разлічваючы ні на выдавецтва, ні на суполкі. Хіба што на Бога ды свае ўласныя, ашчаджаныя ўпотаікі ад саміх сябе, сродкі...

За пазбаўленне Пулітцэраўскай прэміі

Музей Галадому заклікае падтрымаць петыцыю аб пазбаўленні Уолтэра Дзюранта Пулітцэраўскай прэміі. Будучы маскоўскім карэспандэнтам «The New York Times» у 1920-я і 1930-я гады, Дзюрант аказаў велізарны ўплыў на тое, як Запад успрымаў Савецкі Саюз. Менавіта ў той час, калі мільёны людзей ва Украіне паміралі ад штучнага голаду, ён у сваіх артыкулах адмаўляў факт голаду і пераконваў свет, што ў СССР «катастрофы не было». Яго рэпартажы сталі прыкрыццём для сталінскага рэжыму: яны стваралі ілюзію «поспеху савецкай палітыкі» і заглушалі галасы тых, хто спрабаваў данесці праўду. Дзюрант ведаў, што людзі паміраюць, пра што сведчаць прыватныя лісты і сведчанні калег, але ён свядома выбіраў маўчанне і хлусню, каб не страціць доступ да савецкіх крыніц і сваё прывілеяванае становішча. Праз яго дэзінфармацыю заходнія ўрады доўга не верылі паведамленням пра Галадомор, і дапамога не паступала своєчасова. Нягледзячы на гэта, у 1932 годзе менавіта за тыя тэксты ён быў узнагароджаны Пулітцэраўскай прэміяй — адной з найвышэйшых узнагарод у журналістыцы.

Яшчэ ў 2021 годзе Камітэт ЗША па ўшанаванні ахвяр Галадому-генацыду ініцыяваў петыцыю з заклікам адмяніць гэтую несправядлівую ўзнагароду. На сённяшні дзень яе падпісалі каля 12,5 тысяч чалавек.

Кніжны Шардж і прэмія Turjuman

На кніжным кірмашы ў Шарджы (ААЭ) прэзентавалі першы том «Усёабдымнай арабскай энцыклапедыі». Sharjah International Book Fair (SIBF) — адзін з найбуйнейшых кніжных кірмашоў свету, працягваўся 12 дзён. Маштаб кірмашу ўражае: прынялі ўдзел 2350 выдаўцоў са 118 краін, а праграма ўключала звыш 1200 падзей. Адмысловае месца на кірмашы займала Грэцыя як краіна-госць: яе нацыянальны павільён, аформлены ў стылі антычных храмаў, прадставіў 600 кніжных навінак ад 58 выдаўцоў.

Геаграфія кірмашу істотна пашырылася. Упершыню ў ёй удзельнічалі Ісландыя, Ямайка, Нігерыя, Малі, Чад, Ангола, Мазамбік, Гвінея, Сенегал і В'етнам.

Кірмаш адкрыў кіраўнік Шарджа султан аль Казімі. У сваім выступе ён паведаміў аб завяршэнні працы над першым томам маштабнага праекта: «Усёабдымнай арабскай энцыклапедыі» (Comprehensive Arabic Encyclopaedia). «Мы назвалі яе “Усёабдымнай арабскай энцыклапедыяй навук, літаратуры, мастацтва і выдатных дзеячаў”. Наша мэта — не проста зафіксаваць, а па-сапраўднаму раскрыць і дакументаваць усю разнастайнасць ведаў, звязаных з арабскай мовай, ісламскімі і гуманітарнымі навукамі. У энцыклапедыі вы знойдзеце біяграфіі і гісторыі навукоўцаў, філосафаў, пісьменнікаў, паэтаў, лінгвістаў, экзэгетаў, халіфаў і каралёў — тых, хто на працягу стагоддзяў убагачаў чалавечства працамі ў самых розных галінах. Гэта падарожжа ад вытокаў арабскай гісторыі да вяршыняў ісламскай цывілізацыі», — адзначыў султан.

Выданне ўключае 33 тамы на арабскай і англійскай мовах, 1473 дакументаў, сабраных за 40 гадоў даследаванняў. Праца заснавана на архіўных матэрыялах з англійскіх, нідэрландскіх, французскіх, асманскіх і партугальскіх крыніц, сістэматызаваных і перакладзеных на арабскую мову.

Таксама на цырымоніі адкрыцця SIBF-2025 адбылося ўручэнне адной з самых прэстыжных узнагарод у сферы мастацкага перакладу — прэміі Turjuman. Яна ўручаецца за лепшы пераклад арыгінальнага арабскага твора на замежную мову. У гэтым годзе лаўрэатам стаў доктар Ондржэй Беранэк за пераклад кнігі «Падарожжа Ібн Фадлана. Волжскі шлях ад Багдада да Булгара: 921–922» на чэшскую мову. Прызавы фонд прэміі склаў 1,4 млн дырхамаў ААЭ (амаль 400 000 долараў ЗША).

Султан аль Казімі звярнуў увагу на гістарычны кантэкст: роўна 100 гадоў таму, у 1925 годзе, у Шарджы была адкрыта першая бібліятэка. «Сёння, на парозе юбілею, эмірат не проста падводзіць вынікі, але і пацвярджае сваю ролю цэнтра распаўсюджвання культуры і адукацыі», — сказаў ён.

Памілавалі франка-алжырскага пісьменніка

Алжырскія ўлады памілавалі франка-алжырскага пісьменніка Буалема Сансалья, асуджанага на 5 гадоў за (паводле судовага выраку) пагрозу нацыянальнай бяспецы, і дазволілі яму пакінуць турму, каб лячыцца ў Германіі. Вызвалення дамогся прэзідэнт Германіі Франк-Вальтэр Штайнмаер. Прэзідэнт Алжыра Абдэльмаджыд Тэбун заявіў, што «станоўча адраагаваў» на просьбу свайго калегі Штайнмаера. Апошні папрасіў памілаваць Сансалья і забяспечыць яму медыцынскую дапамогу ў Германіі, улічваючы яго паважны ўзрост і дрэнны стан здароўя. Прэм'ер-міністр Францыі Себасцьян Лекарню вітаў вызваленне пісьменніка ў сваім выступе ў парламенце. Ён назваў гэта «вынікам метаду, заснаванага на павазе і спакоі». Раней міністр замежных спраў Францыі Жан-Ноэль Баро адзначыў, што Францыя вядзе «строгі дыялог» з Алжырам, каб забяспечыць вызваленне Сансалья.

Арыштаваны ў Алжыры 16 лістапада 2024 года, Буалем Сансаль быў асуджаны ў ліпені 2025-га на пяць гадоў пазбаўлення волі за, сярод іншага, сцвярдженне, што Алжыр атрымаў у спадчыну тэрыторыі, якія раней належалі Марока падчас французскай каланізацыі. Усе спробы Францыі дамагачыся вызвалення Сансалья праваліліся з-за ўзмацнення варожасці паміж краінамі. Больш за год Францыя і Алжыр знаходзяцца ўцягнутымі ў беспрэцэдэнтны дыпламатычны крызіс, які прывёў да высылкі дыпламатаў з абодвух бакоў, адклікання паслоў і абмежаванняў для ўладальнікаў дыпламатычных віз.

Брытанскія пісьменнікі баяцца...

Цэнтр тэхналогій і дэмакратыі Міндэру пры Кембрыдж-скім універсітэце апытаў 258 прэзаікаў-раманістаў і 74 прадстаўнікоў друкаванай індустрыі, каб высветліць, як штучны інтэлект прымяняецца ў свеце мастацкай літаратуры і ці не заменіць ён жывых пісьменнікаў. Вынікі праведзенага даследавання дэманструюць: сярод брытанскіх пісьменнікаў і іншых спецыялістаў літаратурнай сферы нарастае адчувальнае занепакоенасць з нагоды імклівага развіцця штучнага інтэлекту.

Вынікі апытання апублікавала «The Guardian». Больш за палову рэспандэнтаў (51%) прызналіся, што сур'ёзна асцерагаюцца поўнай замены чалавечай творчасці тэхналогіямі — ім уяўляецца рэальнай пагроза таго, што штучны інтэлект у блізкай будучыні зможа ўзяць на сябе функцыі, якія традыцыйна належалі пісьменнікам. Пераважная большасць удзельнікаў даследавання (85%) упэўнены, што развіццё ШІ непазбежна прывядзе да скарачэння іх даходаў, а амаль чатыры з дзесяці рэспандэнтаў (39%) канстатуюць, што іх заробак ужо паменшаў. Амаль шэсць з дзесяці апытаных аўтараў (59%) даведаліся, што іх творы выкарыстоўваліся для навучання мадэляў штучнага інтэлекту — пры гэтым практычна ўсе яны (99%) не давалі на гэта ніякай згоды, і ніхто з іх (100%) не атрымаў за гэта ўзнагароду. Дзве траціны апытаных пісьменнікаў (67%) ніколі не звярталіся па дапамогу да штучнага інтэлекту ў сваёй творчай працы. Астатнія абмяжоўваліся дапаможнымі задачамі: напрыклад, рэдагаваннем тэксту або складаннем плана будучага твора, не давяраючы машыне ўласна творчы працэс.

Сваю занепакоенасць сітуацыяй выказала і вядомая амерыканска-брытанская пісьменніца Трэйсі Шэвалье, аўтарка бэстсэлера «Дзяўчына з жамчужнай завушніцай»: «Кніжная індустрыя, якая рухаецца з імкненнем да прыбытку, саступіць спакусе больш выкарыстоўваць ШІ і выпускаць больш кніг». На яе думку, калі кнігі, створаныя з дапамогай штучнага інтэлекту, будуць істотна таннейшыя ў вытворчасці, выдаўцы, хутчэй за ўсё, пачнуць аддаваць ім перавагу. У такім выпадку і чытачы, кіруючыся меркаваннямі эканоміі, верагодна, стануць выбіраць больш даступныя выданні, паступова адварочваючыся ад «кніг ручной працы», створаных жывымі аўтарамі.

Першы твор Агаты КРЫСЦІ

Першы твор знакамітай англійскай пісьменніцы Агаты Крысці нядаўна быў знойдзены ў архівах лонданскай газеты праз 120 гадоў пасля яго публікацыі.

Паводле «The Times», гэта верш з 24 радкоў пад назвай «Пара супраць электрычнасці», які быў апублікаваны 8 ліпеня 1905 года ў «Ealing and Hanwell Post».

Знайшлі верш даследчыца з Універсітэта Сафолка Джэймс Бернтал-Хукер і яе муж Алан. Крысці сама згадвала гэты верш у сваёй аўтабіяграфіі, але яго не ўдавалася знайсці з-за фактычных недакладнасцяў: аўтарка пазначыла, што ёй 11 гадоў, хоць на той момант ёй было 14, а таксама яна пераблытала электрычку з трамваем. Крысці выкарыстоўвала псеўданімы, што яшчэ больш ускладняла пошук яе ранніх публікацый — верш быў апублікаваны пад імем AMC Miller, дзе ў першай частцы хаваецца «Агата Мэры Кларыс».

Бернталь-Хукер адзначыла, што на раннія вершы Крысці паўплывалі «гуллівы майстар Льюіс Кэрал і Эдвард Лір», два яе любімыя пісьменнікі, хоць «яе моцнай рысай, несумненна, была проза». Яна таксама сказала, што ўжо звязалася з унукам памерлай аўтаркі, які быў «у захапленні» ад знаходкі, а таксама даў дазвол на яе перавыданне.

Больш за стагоддзе верш «каралевы дэтэктываў» заставаўся незаўважаным. Перад тэкстам рэдакцыя дадала тлумачэнне: «Маладая аўтарка даслала нам рыфмаваны каментарый да аварыі электрацягніка, якая адбылася ў мінулы суботу».

Раней першым апублікаваным творам пісьменніцы лічыўся раман пра Эркую Пуаро «Таямнічая прыгода ў Стайльзе» 1920 года.

За сваю кар'еру Крысці апублікавала два зборнікі паэзіі: «Дарога мары» ў 1925 годзе і «Вершы» ў 1973 годзе.

Англійская пісьменніца Агата Крысці за сваё жыццё напісала 66 дэтэктыўных раманаў і 14 зборнікаў апавяданняў, у тым ліку пра выдуманых дэтэктываў Эркую Пуаро і міс Марпл. Яны былі прададзеныя колькасцю больш за 2 мільярды асобнікаў па ўсім свеце. Акрамя таго, драматычныя творы пісьменніцы ўтрымліваюць рэкорд па найбольшай колькасці тэатральных пастановак у гісторыі, а яе п'еса «Пастка для мышэй» ставіцца ў лонданскім Вест-Эндзе з 1952 года. Яна таксама напісала шэсць раманаў пад псеўданімам Мэры Уэстмакот. У 1971 годзе каралева Лізавета II прысвоіла пісьменніцы тытул Дамы за ўклад у літаратуру.

Згодна з індэксам перакладаў ЮНЕСКА, Агата Крысці дагэтуль з'яўляецца самай перакладаемай аўтаркай. А па яе творах знята больш за 30 мастацкіх фільмаў і серыялаў.

Прадаецца віла Гонтэра ГРАСА

Сям'я сусветнавядомага пісьменніка, лаўрэата Нобелеўскай прэміі па літаратуры выставіла яго дом у Германіі (у невялікай вёсцы Белендорф на поўдзень ад Любека) на продаж. Дом стаіць побач з каналам і захоўвае атмасферу, у якой пісьменнік жыў да сваёй смерці ў 2015 годзе. Пасля смерці яго жонкі Утэ ў 2021 годзе дом апусцеў, большасць рэчаў засталіся на сваіх месцах — за выключэннем скульптур і вялікай бібліятэкі, якія былі перададзены ў дар Фонду Граса. Віла, плошчай каля 354 квадратных метраў, мае адзінаццаць пакояў і велізарны ўчастак. Сям'я ацаніла дом у 1,6 мільёна еўра.

У спадчыннікаў — шасцярых дзяцей Граса — ужо з'явіліся першыя зацікаўленыя пакупнікі. На тэрыторыі таксама ёсць гасцявы дом-студыя і вялікі сад з сажалкай, фруктовы сад і ручай з мастком, — усё гэта калісьці служыла ідэальным месцам для працы пісьменніка. Акрамя таго, у пакоях дагэтуль знаходзяцца люлькі Гонтэра Граса: па словах сваякоў пісьменніка, яны раскіданыя літаральна паўсюль...

